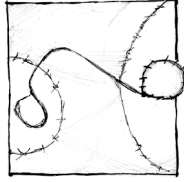

Historia bizia

LUCIEN ETXEZAHARRETA
Jean Louis Davanti elkarrizketa

43

Jean Louis Davanti elkarrizketa

b

LUCIEN ETXEZAHARRETA

b

*J*ean Louis Davant-Iratçabal, Zuberoa Pettarreko Ürrüstoi-Lanbilen sortu zen (erdaraz Arrast-Lambieu) 1935. urteko uztailaren Sean, Zabalain etxean, laborari-artzain familia batean. Aita bertakoa, ama (Iratçabal) Basabürüko Altzai herrikoa.

Ikasketak Ürrüstoiko eskolan, lehen mailan egin zituen, gero Maulen eta Uztaritzen. Laborantza ingeniariartza ikasi zuen Frantzia behereko Angers hirian. Aljeriako gerla garaian han egon zen soldadu Saharako bazterretan 27 hilabetez (1958.eko irailetik 1960.eko abendura arte). Geroztik agronomia irakasle egon zen 35 urtez Hazparneko Laborantza Eskola giristinoan, lanetik erretiratu arte 1995.eko irailean.

1961.ean ezkondu zen Jana Idiart Amendüzeko amikuztarrarekin. Bi alaba ditu, Maddi eta Xantiana.

1957.etik agertu zen idazle militante, Gazte, Herria, Enbata, Euskaldunak, Egia, Branka, Zehatz, Zabal, Jakin, Herriz-Herri eta beste aldizkari batzuetan. Artikulu asko idatzi zituen nekazaritza, ekonomia, soziakunde, politika, historia, kultura gaiez.

Enbata mugimendu politiko abertzalearen sortzaileetarik da eta parte hartu zuen 1963.eko apirilaren 15eko lehen Ipar Euskal Herriko Aberri Egunean Itsasun, alderdiaren izenean ekonomiaz hitz eginez eta lehen zuzendaritzako partaide bezala. Beranduago EHAS, Euskal Herriko Alderdi Sozialistaren sortzaileetarik izan zen.

W Lucien Etxezaharreta kazetaria da.

Politikaren bideak utzirik, literaturaren munduan sartu zen 1980.ean, bereziki poesian, olerkian. Mendeko azken hamarkadan pastoralari eman zen gehienbat eta bost ditu idatziak. Literatura lehiaketetan hainbat sari jaso zituen ere.

Kazetaritza munduan darrai, euskal prentsan zutabeak eta iritzi artikuluak emanez, baita ere Zuberoako berriak Herria astekarian jarritz. Euskaldunon Egunkaria-n, Argia-n eta Enbata-n iritzi artikuluak jartzen ditu erregulariki.

Zuberoako euskalkiaren izenean, Euskaltzain Oso izen - datu zuten 1975.ean. Sartzeko mintzaldia egin zuen 1976.eko abuztuan Mauleko udaletxean, Abadia eta Xaho zuberotar euskaltzaleez.

Solasaldi hauek eramanak izan dira partez Beloken, frai - letxean, bilkura baten ostean, eta bestalde Aizagerrian, bere etxean, Ürüstoi-Larrabilen, Zuberoan, 2002ko maiatz-ekai - nean.

Sortu zinen zuberotar baserri munduan Larrabilen eta zure lehendabiziko seaska izan zen laborantza mundua.

Laborari etxe batean sortu nintzen eta herritar gehienak laborariak ziren, beraz laborari mundukoa naiz. Behi eta idiekin lan egiten zen, mekanika oso guti zen. Kabalek erabiltzen zituztenak, motorrik ez, salbu gari joiteetan: hala-ko traktore bat, bapozkoa, ura eta egurra sar eta bota ke!

LEHENGO ZUBEROA

Mundu hori gaur mitikoa da: jendeen elkartasuna, galdu den solastatzea, zuk ongi ezagutu dukezu.

Oinez ibiltzen zen jendea, salbu Maulera joateko. Jendea pasatzen zen bere behi eta idiekin, orga edo gurdien aitzinean edo beste edozein tresnarekin. Norbaitekin topo egiten zelarik, geldi eta hitz egin. Horrela zen. Gero, asko elkar laguntzen zuten, denak eskuz egin behar baitziren eta hor ere mintzatzeko aldia bazen. Orain, traktore edo autoarekin ezin da hitz egin. Orduan asko hitz egiten, kantatzen ere, asko txistuz ere egiten zen. Azken pastoralean ikusi da kantu bat txistuz bukatzen zutela. Orduan, hazienden ondotik, kantuz edo txistuz ibiltzen ginen. Hori zen: eleak eta kantuak toki handia zuten gure bizitzan.

Elkartasun hori egiazkoa zen auzoen artean, elkar laguntze hori?

Bai, bai. Gero baziren kexaldiak eta horrela, auzoen artean, baina elkar laguntzea bazen. Gero ez auzo guzietan berdin, batzuekin guti eta besteekin asko. Dolu edo eztei edo horrelakoak zirelarik, lehenbiziko auzoak zuen beraz toki handia laguntzeko. Edozein izanik! Hura ez zen hautatzen: horrela zen eta bakoitzak berea betetzen zuen.

Euskararen mundua zen ere. Elebidunak zineten, menturaz biarnesa hitz eginez?

Ez, gu batere ez. Osoki euskaldunak ginen. Ni oroz gainera euskalduna naiz: sei urteetan ez nekien euskaraz besterik eskolan sartu nintzelarik. Aitamekin eta haurrideekin, behin ere ez dugu frantsesez egin etxean. Herrian ere,

oso guti. Frantsesez egiten genuen eskolan, eta kito! Elizan, meza latinez zen, predikuak eta kantu gehienak euskaraz. Zubereraz naski, baina ez genuen ez «Zuberoa» ez «zuberota

u

«Sei urteetan ez nekien euskaraz besterik eskolan sartu nintzelarik»

a mik» aipatzen: hori Etxahun Irurirekin hasi da, Euskal Herria zen Zuberoa eta Euskaldunak ginen zuberota rarak edo alderantziz. Hala ere inguruko euskalkien aprendizgoa egin nuen biziki goizik. Eskolara joaten ginen Larrabletik Ürrüstoira, bide luzea zen eta Ürrüstoin bazkaltzen genuen eguerdi guzietz Abadia etxean. Han ziren etxetiarrak Xala familiakoak eta haiek amikuztarrak ziren, eta

beraz Amikuzeko euskara puska bat egun guzietz entzuten genuen. Bestalde, auzo bateko familia Garazitik jina zen, aita Ezterenzubikoa, ama Duzunaritzekoa, eta hamabi haur bazituzten. Zaharrenak gure adinekoak ziren eta haiekin ibiltzen ginen eskolan, katiximan eta elizan, eta gainera, eguerdiguzietz, haiek ere gurekin jaten zuten Xala familian, Abadia etxean. Beraz, Garaziko euskara ere haurretik entzun dugu egun guzietz. Gainera kusiak bagenituen Uztaritzen, izeba Hazparden. Hau amaren ahizpa zen, zubereraz egiten zuen, Altaikoa zen. Uztari-tzeko kusiek egiten zuten hango euskarari, hura entzuten genuen ere udako oporetan. Beraz, erraten ahal da Obelix bere salda magikora bezala, euskararen barnera erori nintzela jaiotzean, erdiz erdi. Beraz, hori da zinez ene aberria, euskara, zuberera lehenbizi, baina inguruko euskalkiak ere bai.

Nolako familia zen zurea?

Bigarrena nintzen, anaia zaharrena etxean laborari plantatu zen eta han dago bere familiarekin; ondotik arreba bat, Muskildira ezkondua laborari etxe batera. Laugarrena, anaia, zortzi urtez ni baino gazteagoa, ene ber ikasketak egin zituen, emaztea Galiziakoa duena eta han daude orain.

Familia, orduan, erreferentzia nagusia zen, elkarren arteko atxikimendu eta biziarekin.

Orduan familia zinez indartsu zen, bereziki laborari munduan. Ez zen dibortzio edo holako gauzarik. Gainera, hiruro edo lau belaunaldi ber etxean bizi ziren. Gure etxean,

hiru. Aitaxi ez dut biziki ezagutu, hiru urte et'erdi nituen hil zelarik. Aitzineko mendean sortuz zen, 1856an, beraz Pétain marea alaren ber urtean. Napoleon III.aren denboran. Amatxi ongi ezagutu dut, hamazazpi urteak beteak nituen zendu zelarik, eta hura 1863an sortua zen. Zaharren euskara entzun dut, XIX. mendekoa, eta hura euskara zela!

Historiaz zaletasuna agertzen duzu zure norabideetan. Gogo hori agertzen zen zure etxean, menturaz 14ko Gerlaren oroitzapenekin: ezagutu dituzkezu hango soldadu ohiak baita beste Gerlaren garaia ere.

14ko Gerla biziki aipu zen. Urrun iduri zitzaigun baina hogeitau urte aitzinetik pasatua zen doi-doi! Gero, gerla denboraz oroitzapen batzuk baditut eta bereziki bururatze-
ra, makien oroitzapenak.

Zure denboretako erlijioaren bortizkeria gauregun asko aipu da, heriotzaren beldurrean hazten zirela haurrak eta abar. Zure haur denbora horrek markatu du?

Ez dut erlijio bortitza ezagutu. Guk erretore xahar bat genuen. Gauza batzuk entzun ditut nik baino hamar bat urte gehiago dituzten batzuegandik. Apez horrek bere karrera guzia, errateko maneran, Ürrüstoin egin zuen, eta bi Gerla handien artean frango, ez dut erranen bortitza, baina tinkoa zen. Igande arratsalde herriko gazteak begiztatzten zituen ez zitezen plazatik bazter eta horrelako gauzak. Erronda batzuk egiteko baztertzen ziren, iduriz hori ere ez zitzaion ongi. Gure denboran eztatzen hasia zen. Gauza harigarri bat erran zigun behin katiximan: gose zelarik, ebastea ez zela bekatu! Bistan da, guretzat, ebastea gauza itsusia zen. Hori egon zait oroitzapen bezala. Gero, erregetiarra zen baina ez zen jansenista. Erregetiarra eta ingelesak hastio zituen, ez dut erranen alemanen aldekoa zela, baina Pétainzalea bederen, bai.

Eskolara joan zinen sei urtetan, gerla denboran. Jakitaren gogo hori bazenukeela orduan pentsatzen ahal da zure bidea ikusirik, ikasle xintxoak zinela!

Biziki laster irakurtzen ikasi nuen zeren eta jakin nahi nuen liburuetan zer zen! Handien liburuak miazten nituen

eta bereziki han Historia irakurtzen nuen. Biziki maite nuen.

Mitikile Ürrüstoitik hurbil dela eta Matalazen historiaz mintzo zen?

Ez naiz oroitzen noiz aipatu zuten Matalaz, baina Etxahun Iruriren *Matalaz* pastoralara izan zen. Eskiulan eman zuten Etxahunen lehenetarik zela hori aipatu zen bistan da. Gero, abertzaletasuna gehienik aipatzen zuena Marc Legasse zen, zeren eta bere *Hordago* etxera heltzen zitzaigun artetarik. Jon Miranderen trakt bat ere, 51ko uztailaren 14 arratsaldean, auto beltz batek, orduko Citroën beltz haietarik batek bota zuen burrustan gure etxe ondoan pasatzean eta irakurtu genuen. Agertu da geroztik Miranderen idazlan hautatueta. 16 urteak banituen orduan, paper horretan Errepublikaz, Frantziatz, trufatzen zen, erraten zuen «euskaldunak euskaldun ginela eta kito!».

Eskolak nola eraman zenituen gero?

Lehen maila Ürrüstoin, gero Bigarren Maila Maulen eta hor pasa nuen lehen «Baxoa». Bigarren parte, filosofia, Uztaritzen egin nuen eta hango izeba eta kusien etxera erretiratzen nintzen arratsetan. Gero, zerbait egin nahi nuen laborantzari buruz eta hautua nuen Purpan, Tolosa aldean, eta Angersen artean, eta hau hautatu nuen. Orduan omen handiagoa zuen, nahiz biak jesuiten esku ziren.

Denbora horietan sendi zitekeen jadanik laborantza kanbiatzen ari zela, etxeak husten. Halako kanbiamendu handietara zihoala Euskal Herria sumatzen zenuen?

Lehenbiziko kanbiamenak usnatzen ziren. Lehen etxe bakoitzean mutil bat baitzen, etxe onetan biga, haiek desagertu ziren. Hirietara joan ziren, Bordele, Parisera, edo Maulen espartinan hasi. Beraz, laborari etxeak mutilik gabe gelditzen hasi ziren. Keinu batzuk baziren laborantza aldatuko zela.

Laborari ttipi asko espartinan hasi ziren gerla ondo horretan. Baserria atxikiz, baina lantegian ere ibiliz. Bereziki gazte batzuk, mutil joateko orde.

Maule Zuberoako hiri nagusi zenaz gero herri txiki bateko laborari semearentzat nola ikusia zen?

Orduan bazuen fama, orain baino gehiago zen. Orain hiru mila et'erdi biztanle dira. Ordu hartan bost milako bat jende bazuen. Guretzat hiri bat zen. Ez da dudarik. Bi zinema baziren, gainera jendea han frantsesez mintzo zen eta hango mutil «tzarrek» erran dezaket, ikusten gintuztelarik gure bonetekin eta Maulen sartzen, «paysans» erraten ziguten! Euskaldunak ginen eta «paysan» hori halako mespretxu batekin.

Erdaldun mundu bat nagusitua zitekeen beraz Euskal Herriko hiri nagusi askotan bezala seguraski, baina ba al zen halako antagonismorik euskaldun eta erdaldunen artean?

Bai, zeren mauletarek euskara galdu zuten. Ene adineko industrialen semeek eta gurekin ibiltzen zirenek kolegioan, baina haiek sehiak bazituzten, euskaldunak, manatuak zirenak euskaraz egitera haurrei eta euskara entelegatzen edo ulertzen dute ene adinekoek. Gero, Maulen bazen kolonia handi bat Hegoaldetik jina, Aragoitik eta euskara galdua zuen Nafarroa garaitik, Erronkaritik. Aragoitarren giroa zen hor nagusi. Mauletaretarik herena handik etorria da edo handik etorrien ondokoa. Haiek frantsesa ikasi zuten, ez euskara. Haiek ziren frantzimantenak eta frantseszaleenak eta «paysan» erraten zigutenak.

u
«Maulen
‘paysans’
erraten ziguten
halako
mespretxu
batekin»
u

ESKOLA BIDEAK

Zure ikasketen bidean Angersera joatea izan zitekeen haustura bat. Euskal Herritik urruti, ez baitzinen maiz itzultzen.

Hala da. Eguberri eta Pazkoko oporretan etortzen nintzen eta udan. Baina udaren parte handi bat pasatzen genuen *stage* edo ikastaldi batzuen egiten baserrietan edo laborantzako erakunde batzuetan, eta gero txosten handi bat

egin behar genuen horretaz. Udaren erdia kanpoan eta beste erdia txosten horren idazten! Beraz, hiru urte bete-beteak, lau balio zituztenak!

Urrunduz geroztik, beti hori gertatzen dela eta, sorteriari buruz beste begirada bat eman zenion, ala bazenuen jadanik ikuspegi bat Euskal herriari buruz, erratendean bezala «politizatua» al zinen, Aljeriako gerla hasia ere zela?

Gerla 1954an hasia zen, ni Angerseko eskolan sartu nintzen urtean. Politizatua? Erran dizudan bezala Legassen *Hordago* hori urtean bizpahiru aldiz heldu zitzaigun, Miranderen trakta aipatu dizut, gero Maulen bazegoen Ixuregi, euskaldun bat, euskaltzalea eta abertzalea! Hark PNVko kazetak eta ukaiten zituen, hura zen *Euzko Deya* orduan, agerkari bat, hura pasatzen zidan. Beraz, zerbaiten hastapena banuen. Gero, Angersen politizatu nintzen Aljeriako gerlari begira. Egia erran, oso ikuspegi kontra-jariak nituen: batzuetan, pentsatzen nuen bai Aljeria Frantziako zati bezala atxiki behar zela, aitzinamendua eta Frantziak ziola ekartzen. Eta, Euskal Herrira etortzen nintzelarik, Ixuregik eta ene anaia gehienak, aitak ere berdinean erraten zidan, «baina hura kolonia bat da, euskaldunak bezala dira eta libro utzi behar dute!». Horrela, bilintzi-balantza ibiltzen nintzen bi ikuspegien artean.

Abertzale eta euskaltzale bezala, ez da dudarik haustura zerbait jasan zenuela. Aljeriara joan zinen ikasketak burutu orduko!

Lehenbizi, Angersen bazen liburutegi handi bat, Jesuiten eskolan, eta hor hauteman nuen Philippe Veyrin-en *Les Basques* hori eta biziki liburu ederra iduritu zitzaidan. Oraino ere Iparraldearen ezagutzeko, liburu hoberenetarik da. Hor Iparraldeko Historia ezagutu nuen edo ezagutzen hasi eta hori enetzat gauza handia izan zen, ene bihurgu-nean asko lagundu ninduen.

Gero, Aljeriara joan nintzen. Lehendabizi ikastaldi bat egin nuen Garroan, Lekornen, Angerseko eskola utzi eta. Ontsalaz aitzinetik egin behar nuen *stage* hori, urte batez. Hartarik libratu ninduten baina, ene baitatik, ondo-

tik egin nuen ikastaldi hori. Aljeriara joan nintzen 1958.eko udan, eta 60ko udazkenean itzuli nintzen etxera.

ALJERIAKO GERLA

Sahara alde horretan egon zinen, deabrua ikusirik seguraski, hemengo batentzat hango beroa dorpe izan baitzitekeen besteak beste: nola iragan zen?

Lehenik «klaseak» egin nituen Aljer hiriaren ondoan. Beni Messous-en. Batzuek klase horiek Frantzia egiten zizuten, hamalau hilabeteko bat eta beste hainbeste Aljerian gero. Ni zuzenean hara bidali ninduten. Port Vendrestik ontziz joan nintzen. Joate hura ez zen gogorra izan. Beni Messousko kanpo zelai famatuan lau hilabete klase izan ziren. Hor euskaldun andana bat baginen eta elkar ikusten genuen bereziki igandetan; mezara joaten ginen eta gero arratsaldean ere biltzen, batzuk musean aritzen ziren eta hola. Gero, bakarra, igorri ninduten Sahara eskualde hartara eta han kasik bi urte pasatu nituen. *Train* delako arman nintzen, beraz, hori bederen ekarri dut handik!, gidatzeko baimena, kamioi gidatzen ere ikasi nuen, baina gerroztik ez dut inoiz baliatu. Saharan *jeep* delakoekin ibili ginen pistetan. Lehenbizi egon nintzen sei hilabete Uarglan. Hassi Messaudetik 80 bat kilometrotan da. Gero, handik 150 km iparraldera, Tuggurtera, eta han egon naiz abantxu urte et'erdi. Hori Aures mendietarik 250 km-tan dago. Tunisiako mugatik ere ez da urrun.

Hor gerlarekin topatu zinen?

Gerla, biziki guti ikusi dut. Han, toki lasaia zen. Etsai nagusia beroa zen: 56 graduraino ikusi dut itzalean! Baina toki baketsua zen eta horrek esplikazioak baditu: aitzineko urtean *felaga* deitzen genituen haiek entseatu ziren hor plantatzera eta Bigeard famatu hark egun zenbaitez eskualde guzia «garbitu» zuen, zeren eta ez zuten ezer egiterik desertuan. Desertuko harea elurra bezala da: hatzak ikusten dituzu, airekoek, hegazkinek dena ikusten dute eta oasi edo ur iturriak kontrolatzen dituenak denak kontrolatzen ditu. Bistan da, Frantziako armada indartsu zen han eta besteetan. Mendia nekez kontrolatzen bazuen, deser-

tua arras ongi. Gainera, erraten zen, eta badu kanore, mendietako felagak hara pausatzeraz etortzen zirela atsedendietara. Han ez zen ezer gertatu ni egon nintzen denbora guzian. Beraz, arrazoiak bazituzten. Ene lagun bat, Jean Hiriart, Kabiliako mendi gorenen artean egona da eta haiek ere ez zituzten erasotzen berak ondoan ezkutatzaren baitziren. Errana da ohoinak ez duela oilorik ebasten lehen auzoan, urrunago joaten dela! Beraz, felaga haiek ere beren abantailak bazituzten Tuggurt eta Uarglan zegoen bake horretan.

Etxera itzultzeko «permisionek» ere baziren...

Bat ukan nuen, hogeita hiru eguneko, 60ko Pazko irian, apirilean. Ene ateraldi bakarraz izan zen. Denbora hori iragan nuen jendeen ikusten, askazi eta adiskide eta lagunekin.

u

«Aljeriako egoera berehala ikusia zen, hura ez zela Frantzia, eta Frantziarentzat hura galdua zela»

Pentsatzekoa da horrelako egonaldi bat gogoeta garaia izan zitekeela. Idazten, gutunak egiten, irratia entzuten, nola iragan zenuen denboraldi hori?

Asko irakurtzen nuen, guti idazten, arras guti. Behin idatzi nuen *Gazte* hilabete-karian, euskaraz bistan da, hango egoeraz eta berehala ukan nuen ahapaldi bat izeba batengandik eskubidea ba ote nuen soldadu

nintzela eta idazteko! Orduan gelditu nintzen: hura ohar-tu bada beste batzuk ere ohar-tu daitezke. Zeren gainera «Sécurité Militaire» delakoan ginen talde ttiki bat, «détaché» erraten zen bezala, *train* armak prestatzen zituen auto gidariak eta idazkariak horrelako zerbitzuei eta bereziki SM delakoari. Gu hiruzpalau ginen Uargla eta Tuggurteko SM delakoan. Han ez genuen arriskurik hartu behar, bistan da.

u

Pentsatzen ahal da zure dudak, han, Frantzia egon behar zenez Aljerian, galdu zenituela. Ohartu zinen beste herri bat zela eta beren eskubideak zituztela edo berdin mintzatu hango abetzaleekin?

Ez, hango abertzaleekin mintzatzea... Badakizu haiek nola mintzarazten zituzten! Onez onean mintzatzea ez

zen posible. Gero, Tuggurten zinemara joaten ginen igande arrats guziez. Han gazteak bazeuden, baina oso gazteak, hamasei-hamazazpi urteko mutikoak, eta haiekin mintzatzeko ginen baina ez genuen politikarik aipatzen. Baina hango egoera berehala ikusia zen, hura ez zela Frantzia, eta Frantziarentzat alde hura galdua zela. Hori begien bistakoa zen.

Bakarra zinen horren pentsatzeko zure taldean, batzuek alderantziz pentsatzen zuketean?

Ene taldean hori pentsatzen zutenak baziren, bereziki bi komunista baziren enekin Sécurité Militaire hartan eta nik erran nien sustut, oro ren gainetik ez errateko komunistak zirela. Autoa horiek gidatzen zuten eta nik idazkari-tzan lan egiten nuen. Bata hargina zen eta ez zuen idazkari-tzako gogorik. Erran nien ez erratea zer pentsatzen zuten.

BORTIZKERIAREN ZORIGAITZA

Toki baketsuan izan arren, hala ere bazenuen beste alde batzuetako basakerien berri ala gertakarien bertsio ofizialak zineten?

Gauzak filtratuak ziren. Baina nik, idazkari bezala, paper batzuk pasatzen ikusten nituen. Bereziki, gure auzoan ziren Aures mendietan, izugarritzko eskandalua gertatu zen soldadu zen erriente batek Frantziako kazeta batean agertu baitzituen han gertatzen ziren itsuskeriak. Orduan, alimalako dossier bat bazen Sécurité Militaire hark egina eta horretan hark erraten zituen gauza guzien aurka argumetuak baziren! Ez zen erraten gezurra zirela, baina zer erantzun behar zitzairen. Lerroen artean edozeinek asmatzen ahal zuen egiak erran zituela. Gero, ene lanean hurbi-lagotik ikusi ditudan gauza batzuk ez ditut aise aipatzen ahal, hitza eman bainuen eta sinatu ere nuela. Gertuko itsuskeriarik ez dut ikusi, jakin, bai. Bereziki, gure buruzagi izan ofizier bat joan zen DOP delako zerbitzura. DOP hori zen presonerak galdezkatzen zituen zerbitzu berezia, eta ene buruzagi batek halako txosten bat egin zuen nola bi

preso torturapean hil zitzaizkion gure ofizier ohi hari. Ez Tuggurten baina handik 50 km-tan, Tunisiako mugan galdua zen oasi batean. Hori ez da hark edo honek erana, txosten ofizial batean idatzia da, ene buruzagi batek bere eta ene buruzagi ohi batez.

Erraten da Aljeriatik etxera itzuli ziren soldadu ohiek ez zutela fisik erran nahi, arrazoi frangorengatik, baina berrogei urteren buruan laxatzen dira egia asko. Nola ikusten duzu hori guzia gaur?

Ez da harritzekoa zeren anitzek zinez gaizki pasatu baitute hango denbora. Gauza itsusiak ikusi, entzun eta hobeki pasatu dugunek ere zer sentimendu ukaiten ahal dugu? Denbora galdu dugula eta agertzen gara gerla beren faltaz galdu duten soldadu batzuk bezala! Aldiz, hamarretarik batek du egiazki gerla egin. Orain erraten da amerikar armadan hamar soldaduetarik batek tiroa botatzen duela eta beste bederatziak haren laguntzaile daudela. Aljerian ere hori izan zen. Beraz hobekienik pasatu dugunek ere kasik bi urte et'erdi galdu ditugu han, gure gazte denborakoak, inutil eta gerla bat galdu bagenu bezala, nahiz militarri ez dugun galdu ez eta egin ere! Aljeriarrek, ez militarri baina politikoki irabazi dute. Orain, adibidez, Israelek Palestina aske utzi behar baldin badu, agian utzi beharko du, ez da erraten ahalko militarri irabazi dutela palestinarrek, baina politikoki, esperantza dut. Aljeriarrek ere hori egin zuten. Gu, kontraesualde ginen han, ez ginen libratzaile, ni nintzen han alemanak Maulen okupazioan ziren bezala.

Hori sentitzen zenuen?

Bistan da baietz. Denbora galdu eta gure kontzientziaren kontra, ni hasteko han nintzen ene kontzientziaren kontra. Pixka bat preso bezala, Frantziako armadaren erdi preso sentitu dut ene burua.

Samindua zara gaur horri pentsatzean?

Biziki samin naiz, eta ez naiz bakarra. Baina ez diot armadari harria botatzen. Politikariei, bai. Politikariek gaituzte hara bidali eta haiek dute armada manatu lan zikinaren egitera. Gero, armadaren parte batek gogotik egin due-

la, beste gauza bat da. Manuak ere hala zituzten, gostaia gusta, irabazi behar zuten!

Ikusiz Aljeria zer bilakatu den egungo sarraskiekin, saminago zinateke.

Baina uste dut gerla hori izan zela oraingoaren iturria zeren luzeegi eta bortitzegia izan baitzen eta plegu tzarrak hartu zituzten gure kontrakoek ere. Hoberenak hil ziren eta gero sartu ziren Marokon eta Tunisian zirenak, beraz gerlarik egin ez zutenak, eta haiek boterea atxiki dute, ez dakit zenbat urtez, Aljeria diktadura militar bat izan da, eta oraino ere iduriz, militarrek izugarritzko indarra dute. Sakelak betetzen dituzte, alimalako ustelkeria antolatzen dute eta torturaren pleguak ere atxiki dituzte, tortura ez da behin ere desagertu Aljerian. Beraz, bortizkiegi egiten den askapen batek, nik uste, fruitu har joak ekartzen ditu. Bortizkeria gehiegizko batek jendarte bortitz bat sortzen du eta hori da Aljeriako egoeraz gaur egiten dudana irakurketa. Baina hor huts handiena Frantziarena da, eta bereziki Frantziako Gobernuarena zeren eta armada gobernuaren tresna bat baizik ez da.

u
«Frantziarentzat
ez nuen gehiago
ez amodio ez
atxikimendurik»

u

Aljeriatik itzultzea, zuretzat izan zen euskal abertzaletasunaren gurutzatze momentu handi bat. Enbata mugimendu politikoa orduan hasi zen, 1960ko udazkene-tik goiti, eta pentsatzekoa da pertsona berritu bat bezala itzuli zinela Aljeriatik.

Bistan da, Frantziarentzat ez nuen gehiago ez amodio ez atxikimendurik. Frantziarengandik dibortziatua nintzen. Gero, ez nintzen askapen bortitz bati buruz joateko prest, zeren ikusi nuen han armekin oldartzen zaionaren aurka zein bortizki joaten ahal den Marianne ez-tia. Zein heinetaraino joaten ahal den.

O rduan, ETA ren hastapenak ikusi dituzularik, preskeski denbora horietan, gogoeta hori egin zenuen?

Beldura ematen zidan bai horrek, ikusiz gainera Espainian zer sistema zen orduan. Baina Frantzia ere ez zen ez-tia

izanen, segur izan! Eta GALen aferan ikusi da funtsean, Espainiak egin du baina Frantziak utzi du edo lagundu du, fisik erran gabe.

POLITIKARIEN ERRUA

Berriz ere hor, politikarien erabakiak gero besteek pekatzen...

Errudun handiak ez dira ez armada, nahiz Espainian baduten botere handia, edo Guardia Zibila, baina politikariak. Politikariek dute manatzen eta ez bada hala, erran dezatela! Erran dezatela, baina bistan da GALen atzetik zirela ministro batzuk eta frogarik ez dago, ez baita bilatu nahi, baina ministro lehena! Frantzian ere ados zeudela bai Mitterrand, Errepublikako lehendakaria eta haren gobernu, eta nehork ez du protestarik egin politikarien artean, ez eskuinean, ez ezkerrean. Horrek adostasun handi bat erakusten du niretzat.

Horretan baikara, eta bortizkeria asko dator gure solasaldira, Alemaniaren okupaziotik Aljeriara, Palestina aipatu duzu ere, egungo bortizkeria politikoak gogoeta garrantzizko baten beharra ekartzen du, iduriz aski egiten ez dena, bortizkeriaren hedapen hori mundu osoan ikusten baita edonon, Euskal Herria barne...

Bai, zein den gerlaren egiteko bide hoberena? Zeren eta, ez da dudarik, zapatzen gaituztenek gerla egiten digute edo gerlaren egiteko prest daude. Orduan, guk nola erantzuten dugu? Eta hor ez da sentimenduz ari behar, ikusi behar da nola dugun gehienik egiten ahal gure alderdiaren alde eta kalte gehienik aurkariari, askatasun gehiagoren lortzeko. Uste dut euskaldunek bereziki, sentimendu gehiegi sartzen dugula borroka armatuaren alde, bai eta ere aurka. Hor estrategia batetik ikusi behar da afera eta borroka armatuak nori zerbitzu egiten dion gaur, hori ikusi behar da argi eta garbi. Eta nik erantzuna badut, baina beste batzuk izan daitezke ez ados eta pentsa dezakete hori ez balitz gure egoera oraindik txarragoa litzatekeela. Hor ezin da ehunetik ehun ezer frogatu, bistan da, eta bakoitzak bere

iritziak eta bideak hartzen ditu. Baina uste dut gure etsaien buruzagi handiak ez dituela gehiegi kezkatzen gure borti zkeriak eta gisa batez laguntzen dituela. Gero, beti lagunduko dituen ote, ezin dut jakin geroan zer iraganen den.

Pentsatzen delarik 60ko hamarkadaren hastapen horiei eta zu Aljeriatik itzuli zinen denbora horiei, aski haritzekoa da naski aski gogoetatua izan zela hemengo euskaltzaletasuna baita abertzaletasuna ere, belaunaldi gazte baten artean. Gaur ikusten direlarik orduan aipatzen ziren Europa, euskal departamendua, arras sinesgarrri bilakatuak, zer sentitzen duzu berrogei urteren buruan? Gauza batzuk argiki ikusi zirela ez?

Europarena xuxen ikusi genuen, bai. Askok uste zuten amets bat zela eta ez zela gertatuko. Gertatzen da, ez guk nahiko genukeen bezala, baina Europa indartzen ari da, ez da dudarik. Horren lekuko handiena da euro delakoa, gure dirua orain, gure diru bakarra. Horrek zerbait erran nahi du: hor ez dira ez sentimenduak ez ametsak edo ez dakit zer. Hori da egia konkretua.

ABERTZALETASUNA IPARRALDEAN

Euskal departamenduari dagokionez, irrino bat zenuke ikusiz hemengo hautetsi asko horretaz hurbiltzen ari, garai batean osoki ideia abertzale horren aurka zirenak...

Ez da dudarik, hogeita hamar urte galdu ditugu eta ez dakit ukanen dugunez. Baina esperantza dut egun batez gehiago ere eman beharko digutela. Guri gostako zaigu, haiei ere bai eta ez dut ulertzen zergatik ez diguten ematen hain guti den departamendu bat.

60ko hamarkada horretan, Enbataren lehen ekipa horietan zinetenek nola gogoeta zenituzten gauza horiek oro? Zeren eta ebidenteak iduri baitute gaur euskararen ofizialtasun behar hori, departamendua eta Europa bezala.

Gauza ederrak dira eta ni pozik nago azkenean betetzen has daitezen, baina hor denbora asko pasatu da eta

hori dut deitoratzen dudana. Gereziak udaberria pasatu ondoan, uda pasatu ondoan ere. Udazkeneko gereziak zer dira?

Nola gogoeta zen hau guzia eta nondik etorri ziren ideia berri horiek? Zeren eta ikusten da Martxelin Arbelbide, Jakes Abeberri bat, Telesforo Monzon, Mixel Labegerie, Larzabal apaiza, zure talde horretan. Elkarlana izan zen?

Ni Aljeriara joan aitzin, bi mugimendu baziren aurreabertzaleak: batetik Eskualdun Gazteria, giristinoa, euskaraz ari zena, eta bestetik ikasleen elkarte Embata, m batekin, frantsesez ari zena. Aljeriatik itzultzean Embatako al-dizkariaren lehendabiziko zenbakiak ikusi nituen, denak frantsesez: halako bitxi bat egin zidan, gero, ideiak ados. Orduan hasten zen Europaren ideia eta hori kristau demokratetarik hartu genuen, zeren eta gure aitzinetik ere baziren, abertzaleak eta euskaltzaleak, guti eta ez organizatuak, guti, baina baziren: Lafitte, Xarriton eta beste zenbait. Europaren ideia horiengandik hartu genuen. Gero, euskal departamenduarena. Angersen banuen lagun on bat, euskaldun guti ginen baina bat bazen, ni hirugarren urtean sartu nintzelarik, Joanes Goienetxe lehen urtean sartu zen. Euskal Herriko gauzez mintzatzen ginen, Zazpiak Bat eta

hola... Nekez aurki zitekeela erabiltzen genuen gure artean eta behin erran zidan «beharbada euskal departamendu bat», eta horrek tilt egin zidan. Gero, Enbatan, hasi ginelarik 62ko urte ondarean Itsasuko Aberri Eguna nire prestatzen eta han zer eskatuko genuen, orduan biltzar batean proposatu nuen Euskal Herri departamendua nire ideia. Anartean mintzatua nintzen ene anaia gehienarekin: erran zidan «Europa anitz eder da, baina arteko zerbait behar liteke, hurbilagoa», hurbilagoa denboran eta araz espazioan

u
«1962ko Aberri
Eguna prestatzen
proposatu nuen
Euskal Herri
departamendua
nire ideia»

u
ere. Orduan Joanes Goienetxerekin izan nuen tilt hura berpiztu zitzaidan eta jin zitzaidan Enbatari proposatzeko ideia hori, «Euskal Herri departamendua». Hola sartu zen Itsasuko Aberri Egunekeo Ageri politikoan.

Lehen abertzale talde horretan bazen nazioaren ideia nagusia, euskaldunek historian zehar batasun edo nahikeria bat izan genuela elkarrekin gure espazioaren kudeatzeko, nazio ideia eta bereziki hor Hego Euskal Heriarekin junta egin zen, Telesforo Monzon eta Piarres Larzabal izan ziren horren egile?

Bai, ez da dudarik horiek biek asko ekarri zigitela. Enbatarekin batean sortzen hasi zen ETA, gainera, harremanetan zeuden ETAREN sortzaile batzuk, Txillardegi, Mada-riaga, eta Enbatarenak.

ETAREN ERAGINAK

Ez dirudi hartu eman erraza zitekeenik, jakinez orduko hizkuntzan borroka armatua, iraultza ideia argiak zirelakoan.

Oraino erreformistak ziren, ez ziren marxista-leninistak, sozialistak bai. Txillardegi ez da behin ere marxista-leninista izan. Haren sozialismo mota sozialismo ireki bat zen eta erraten zuen protestanteak bezala zela, testuen irakurketa libroaren aldekoa. Ez zuen sozialismo dogmatiko bat, eta gainera ez zen bortizkeria hainbat hasia ere. Adostasun nahiko erretxa izan zen, teoriarik bederen, bi alderdiek halako testu bat sinatu zuten elkarrekin: elkar laguntzea, elkarrekin aritzea, baina ETAKoek ez zuten Iparraldean sudurrik sartu behar ez eta guk Hegoaldean ere. Gurea erretxa zen, haiena ez hainbeste eta ez zuten hitza bete, bistan da sudurra sartu zutela Iparraldean gero eta gehiago onerako eta txarrerako. Bistan da, nik txarra ikusten dut gehienik zeren Enbata behartu baitzuten gauzak zohitu baino lehen. Baina beharbada denbora irabazi dugu. Zer denbora irabazi dugun? Berrogei urteren buruan, orain, ikusten dugu abertzale mugimendua Enbataren programarekin! Hainbeste kritikatu ondoan. Bistan da abertzale anitz sortu dela artean eta gauzak barnago ikusten direla eta oraingo mugimendua euskaldunago dela gurea baino, gurean frantzimantek baitzuten manatzen, nahiz euskaldunak baginen ez hain tontoak ere. Ikusten delarik Arbelbide, Etxamendi, Goienetxe, Hegiaphal eta beste zenbait ginen euskaldunak ez arras gi-

belatu haietarik! Baina hola da, beti frantzimantak nagusi izan ditugu, Enbatan ere, eta oraingo euskaldun mugimendua euskaldunago da. Hori bederen badu.

Itzuli-mitzuli anitz egin ondoan, azkenean, egitarau zabal batera itzultzen gara. Denbora asko galdu dugu, nik uste ETak anitz galarazi digun, guhaurrek ere kalapitan asko galdu dugu. Gero, aurrean dugun etsaia arrunt autista da edo ez dakit zer, ala oso astoa ala oso argia, ez dakit zein hautatu behar den: hogeita hamar urte galarazi dizkigu. Hori bereziki euskararen kaltetan izan da. Bagenekien denbora gure aurka zihoala eta gauzak fite egin behar zirela. Euskararen alde egiten ahalko zuten biziki lehenago: de Gaulle 1958an itzuli zelarik, gauza batzuen aipatzen hasi ziren, euskararen eskolan sartzea eta hola, orain dira egiten!

Biziki bortizki etorri ziren kritikak Enbatako lehen ideia horien kontra, 68ko maiatzaren inguruan lehen abertzale talde hortaz erran zen ez zuela ideologia argirik, burgesia rekin uztartua zela, klase noziorik ez zela. Garai hori gaizki bizi izan dukezu, zuhaur ere sartu zinen ezker abertzaleko lehen taldeetan, EHAS, Euskal Herriko Alderdi Sozialistan. Nola sentitu zenuen denbora hori?

Denbora hori horrela izatea, ez da harritzekoa, baina gehiegi iraun du horrek: Freudek aipatzen du aitaren hiltzea, baina aitaren hiltzeak hogeitaz iraun du! Hori luzeegi da. Uste dut fase hori lasterrago gaingitu behar zela eta horretan denbora asko galdu dugula. Bizpahiru urtez egitekoa zen.

Euskaldunok gaitasun eskas bat ote dugu ala jarriak al gara ezinbestezko egoera dorpe batean. Madarikatze bat zela erraten zuten denboran, Monzonek «Mari Gaizto» aipatzen zuen gure barneko zailtasun horientzat, besteak baino ahal gutiagokoak gara batasunaren egiteko orduan?

Ez, hori normala da, herrialde guzietan ikusten da, baina egoera da biziki gogorra. Orduan, denbora batez aitzina ez baginen joaten, bestearen, lagunaren falta zen, gu abilagoak ginen... Hori da gure kritikalariei prestatzen dugun sentimendua: haiek abilago ziren eta haiek fiteago

eginen zuten, baina haiek ere ez dute egin zeren nekezegi baitzen! Palestinan ere etsenplu handia da: ikusten dugu zein nekez antolatzen diren beren artean eta Irlandan ere beren nekeziak badituzte abertzaleek. Hori normala da: euskaldunak ez gara ez besteak baino abilago ez astoago, besteak bezalakoak gara.

Egungo egunean premia edo urgentzia zerbait badaiteke nagusiki zure ustez, politika mailan batasunaren egitea?

Uste dut hala ere puntu batzuetan batasun gehiago behar litzatekeela. Hori pixka bat agertzen hasi zen Lizarr-Garazitik landa, su etenari esker. Oraingo egoerak izugarmitan zatitzen gaitu: bi estrategia kontrajarriak badira, alde batetik PNV-EAJrena, bestetik ETarena. ETak hasteko ez du nahi hirugarren indarrik hor. ETak eta Batasunak. Bi postura direla eta hirugarrenik ez daitekeela izan, baina zer da dogma hori? Eta badago hirugarren indar bat bien artean eta agian horrek ekarriko du nolabaiteko batasun gutien bat. Ikusi dugu Frantziako Erresistentzian ere nola zati-tuak ziren! Azkenean egin zuten halako batasun bat Jean Moulin-i esker, de Gaulleren itzulian. Guk ez dugu de Gaullerik eta beharbada orain ezin da eta ez da behar. Baina zerbait kolektiboa behar litzateke.

Gaur, batzuek federalismoa aterabideztat berriro jartzen dute: aspaldiko ideia bat da, Enbataren hasieran aurreratu zenutena.

Enetzat, demokraziarik ez dago federalismoa gabe, hurbiltasuna behar baitu demokraziak. Beste bi abantaila baditu federalismoak: populu eta eskualde ezberdinak elkarrekin egotea, bakoitzak bere nortasuna zaintzea, eta harekin bere interesak defendatzea.

Euskal Herriaren egiturak ere federalismo-ra behartzen gaitu, zazpi lurralde historikoz egina baita: batasunik ezin du izan federazio edo konfederazio gisan baizik. Europaren mailan, berdin, eta hor bere lekua behar du Euskal Herriak, populu eta nazio bat baikara. Europaren hastapenak ziren duela berrogei bat urte. Horretan es-

u
«Euskal Herriak
batasunik ezin
du izan
federazio edo
konfederazio
gisan baizik»

u

perantza handia genuen Enbatakoek, eta ideal hori zinez indartsu atxiki dugu ene adinekoek, arrazoi ezberdinek sustaturik. Mugak ezabatu behar zituen Europak, estatuak ahuldu, eskualdeak indartu... Gure amets guziak ez ditu ase oraindik, baina gutarteko muga bederen apaldurik uzten du. Orain gure buruan dago mugarik handiena, eta oroz gainetik hori dugu ezabatu behar.

ZUBEROA MITO BEZALA

Hemen gara Aizagerrian, Zubero ferdea ikusten da. Ez al zara batzuetan aspertzen ikustearekin Zuberoa nolako mitoa bilakatua den Euskal Herrian, maiz ere kontsideratua delarik, batez ere Gipuzkoa eta Bizkaian, «euskaldunen pausa leku lasai» edo euskal batasuna egin nahi dutenentzat inbertsio toki, anaia edo ahizpa txikiari bezala? Zuberoaren irudi indartsu hori nola sentitzen duzu?

Lehenik, Zuberoa ez dugu ezagutzen zuberotarrek ere! Kamioi batzuk ibiltzen baitira tresna ttiki saltzen «ouilleur auvergnat» edo holakoetan, ni ere pusmila batzuk erosi nahiz ene aldiaren beha, iragan egunean entzuten nuen adineko gizon bat, ni baino hamar bat urte gehiagokoa: saltzaileak, gizon gazte batek, galdatu zion «la Soule, qu'est-ce que c'est?», «Zer da Zuberoa?». Gizonak ihardetsi zion, mauletarra izan behar zen, «Mauleko kantonamendua» zela Zuberoa. Ikuspegi hori bada Maulen, «la Soule et la Haute Soule», «Zuberoa eta Basabürüa», iduri eta Basabürüa Zuberoaren apendize bat dela. Ez, gutienez Zuberoak baditu bi kantonamendu, Maule eta Atharratzekoa eta hortan gelditzen dira gehienak, zerbait dakitenak. Ez da Zuberoa guzia: ttikiak gara baina handixagoak, zazpi herri badi-ra zuberotarak Donapaleuko kantonamenduan, eta hau ez da beraz «Amikuzeko kantonamendua» baina Donapaleukoa. Bestalde, beste muturrean bada Eskiula, «Biarmon dela», zer erran nahi da? Jendea euskalduna da bai hizkuntzaz eta bai sentimenduz, jendeek dituzte eskubideak, lurrak ez du eskubiderik! Gibraltar ez da Espainia, hango jendeak britaniarrak direnaz gero ez da Espainia, eta Eskiulan e retzat zuberotarra da. Hor da Zuberoa bere 43 herriekin.

Badu ere mito bilakatzerainoko nortasun bat, nolako barneko nortasuna sentitzen diozu, mendi eta behe-reko parteen uztartzea ez baita ageriko gauza?

Zuberoak badu nortasun bat eta geografiak ere manatzen du hori, halako aska bat da, ibar bat da eta horrek berak batasuna ematen dio. Bestalde, hizkuntza, historia, ez da dudarik, ekonomia ere, bere industriarekin. Berezia izan da, gauzak aldatzen ari dira, industria hori buruz piko joan da, espartingintza hori eta bigarren edo hirugarren saileko enpleguak ari dira garatzen, Baxenabarre hurbilean bezala, diferentziak gero eta ttipiagoak dira.

Gaurko ekonomian, mundializatzeak agindurik, gure arteko ezberdintasun horiek arras ttipiak izanez, hala ere ekonomia berezi bat daiteke Zuberoan?

Egun, ez. Laborantza bada eta lantegi ttipi parrasta bat, baina Baxenabarren ere gauza berdinak ikusten dira, gero eta hurbilago dira bi Probintziak, mito guzien gainetik. Erraten da «Biarnorekin lotura bereziak», baina Zuberoaren hamarretarik zortziak Donapaleurekin ditu harremanik handienak, ez Biarnorekin.

MATALAZ

Mitoak aipatzen ditugu, gure auzoan dugu Mitikileko Bernat Goienetxe Matalaz aipatua, hori Euskal Herrian zerbait da. Liberta te a rre aldeko mito batek eragin handia du, egiazki sentitua da hemen ala kanpotik arr apiztu zera da?

Hor dago *Matalaz* pastoralara, Etxahun Iurikoaren lehendabiziko pastoraletarik bat. Zuberoan ere badago sentimendu hori, ez da dudarik.

Mito horrelakoak inportantzia handiarekin direla Euskal Herrian balirudike. Gertakari historiko horrek Zuberoa gainditu baitzuen eraz.

Bai, eta bizkitartean Lapurdin holako zerbait izan zen berber urteetan, Azkaingo Xurioren historia, eta hura izan zen «Lapurdiko Matalaz». Matalaz izen hori, z batekin

idazten dena hartu zuen behin «matalaz bat bezala jo baitzuten». Biziki gizon argia omen zen, ikasle egona Bordelen eta biziki indartsua. Behin ikasle lagun batzuek elkar-turik jo zuten... Beharbada, Matalazen mitoa handitu da hil zutelako, Xurio ez zuten hil. Xuriok ere borroka egin zuen Lapurdiko Lege zaharraren alde, paralelismo handia da bien artean. Zerk mito bilakarazten du gizon bat? Beharbada martir izateak. Jesu Kristo ere ohean hil bazen, ez zuen balio bera ukanen heriotzak.

Gauza batzuk erraten ziren hemen hurbilean, bagenekien Mitikile Goihetxia, lehen Goienetxia deitzen zena, Matalazen etxea zela eta hor apez bat izan zela altxatu zena. Erraten zen «Louis XIV.aren aurka», hori ez da arras egia, erregeak ez zuen sudurrik sartu non ez zen gero amnistiaren emateko. Dena dela, gauza batzuk zaharrek erraten zituzten gazteagoi, eta bereziki erran zidan, hor apez xahar bat bazen gure askazi urruna Mendibile Elizagarako semea, erretore egona zen Garazin Zaron eta gero Domin-txinen; erretiratu zen eta erosi zuen Goihetxia. Gauza batzuk kontatzen zizkidan horrek duela berrogeita hamar

bat urte. Beraz, Matalazen oroitzapena ez zen arras hila. Gero, mitifikatua zen, pastora-lean ere. Orain ari dira haren egiazko historiaren ezagutzen, emeki-emeki: abertzale bezala ikusi genuen, beste batzuek errepublikatiar bezala, ez zen bat ez bestea, zuberotar bat zen eta zuberotarrentzat Euskal Herria Zuberoa zen! «Üskaldünak» ziren eta frantsesez Mauleko euskaltzale batek izkiriatu zuen sasi gerla horren historia, *Révolte des Basques sous la conduite de Matalaz*. «Les Basques» zuberotarrak ziren. Orduan, hemengo lege bereziak zaintzen zituen, ez dut uste Euskal Herri osoaren ikuspegi-rik bazuela, haren ingurukoek bederen ez zuketean.

u
«Matalaz
zuberotarra zen
eta Euskal Herria
Zuberoa zen
zuberotarrentzat!»

u
«Les Basques» zuberotarrak ziren. Orduan, hemengo lege bereziak zaintzen zituen, ez dut uste Euskal Herri osoaren ikuspegi-rik bazuela, haren ingurukoek bederen ez zuketean.

ZUBEROAREN NORTASUNA

Aipatzen genuen Zuberoaren nortasuna. Beste euskaldun askok zuberotarrez diote «burua arin dutela eta zangoak arinago», nonbait beraz herri dantzari bat dela,

«barneko berotasun» bat duela ere. Nortasunaren definizio zailean gabiltza...

Ez dut uste zuberotarren izaera bestetarik hain ezberdina denik, ez dut halako diferentziarik ikusten. Euskaldun batzuk ikusten ditut eta gero, bai, bada kanpora ematen den itxura. Kanporatze itxura ematen dugu, kanpokoek ikusi nahi dutena, poxi bat kostaldeko euskaldunek turistei agertzen duten itxura hori, beti dantzan eta kantuz! Beste euskaldunak zarete zepo horretara erortzen: horrela ikusi nahi gaituzue? Bon, irudi hori salduko dizuegu! Saltzen dizuegu Maskaradetan, pastoraletara ederki etortzen zarete, dirua ematen duzue, segi hola!

Ez duzu hala ere ukatuko Zuberoa kantagintzaren zatitza altxor bat dela! Nola esplikatu hain herri gutxi horrelako kultura handi eta aberatsaren sortzea? Hori da beste herrialdeetakoek maiz azpimarratzen dutena. Egiazki metro karratu bakoitz sorkuntza handiagoa dela Zuberoan?

Egia da, bai, altxor gehiago gelditu dela hirietariko urrunago garelako ere. Nafarroa garaiarekin, hemen dira mendi gorenak, salbu Nafarroa garaian baino bizi gehiago gelditu dela hemen hazkuntzari esker. Han miresten ginituen, ez du aspaldi, hango baso eta oihanak, baina baso eta oihanak jende gutxi du. Beraz jendea haizaten du ere gisa batez. Hemen aldiz hazkuntza atxiki da, eremu gehiago eman zaio eta horrek bizi bat atxiki du.

Beraz itzultzeko Zuberoako «indarrera»: herri tiki-tikiak dira, horrek ez du berenaz indar handirik ematen, baina elkarren bekaitz dira eta besteak bezainbat izan nahi. Beraz, batek pastoral bat muntatzen duelarik bada «guk ere egiten dugu» edo «haiek baino hobeki egiten dugu» eta, bistan da, «gurea da munduko ederrena!». Ederrena da beti azken pastoralak eta gisa batez erran nahi du maila ez dela behe-tituz joaten. Hola da. Izugarritzko lehiaketa bada Zuberoako herrien artean. Horrek ere sustatzen du sorkuntza.

Euskara galdu duten zuberotarrek, nortasun zuberotar batekin dira oraindik?

Bai, baina badira ikuspegi ezberdinak horien artean. Batzuek dolu dute euskara ez ikasirik edo ikasi nahi lukete,

beste batzuk aldiz arras ongi konformatzen dira ez jakitea-
rekin eta beren zuberotartasuna ezartzen dute «chauvinis-
moan». Zuberotar chauvinistenak eta separatistenak dira,
beste euskaldunetarik bereizteko frantzimantak. Horiek
diote «Ce n'est pas le même basque», ez dela ber euskara,
diferentziak handitzen dituzte eta haiek «zuberotar» dira
euskaldun izan aitzin, ez dira euskaldun gainera, baina
o roz gaineratik zuberotar dira! Horiek dituzte errepikatzen
esaldi batzuk nola «Manexetik ez da ez jente hunik ez hai-
ze hunik». Holako esaldiak badakizkite: horiek dira gehie-
nik zokoratzailleak euskararen eta euskaldungoaren aldetik.

ZUBEROA EZEZAGUNA

**Euskaldunok guti ezagutzen dugula Zuberoa azpi-
marratzen duzu beraz.**

Zuberoako lurraldeaz inorantzia handia dago, baita zu-
berotarren artean ere. Beti aipatzen da alde batetik bortua
eta bestetik erreka «Ürhüpera» deitzen dugun ibar zola hori.

u
«Zuberoako
lurraldeaz
inorantzia handia
dago, baita
zuberotarren
artean ere»

Arrotzentzat bederen erreka zola hori da «Pe-
t t a r r a», zelaia da, itsusia da, baina Zuberoa-
ren parte interesgarrienak beharbada ez dira
ezagutzen eta parte euskaldunenak, beraz,
ibarraren bi bazterretarik diren mendixkak:
Ürrüstoin hasirik eta Maidalena hegirainoko
parte hori, hemen ekialdetik, eta mendebal-
detik, Oihergin hasirik eta Ainharben gaindi
San Antoni kaskoraino joaten dena. Parte
horiek ez ditu ezagutzen jendeak, arrotzek ez
dituzte ezagutzen, ez dira hona etortzen eta
gisa batez hobe, horrela lasai eta trankil bizi

u
gara turistarik gabe gure artean. Hor etxebizitzak sakabana-
tuak dira, herrixka oso ttikiak barreiatuak zoko-mokoetan.
Hor da gehienik bizi Zuberoan euskara, parte horietan.

**Hego Euskal Herria rekin asko gurutzatu zara: zube-
rotartasuna erraz onartu dutela erran daiteke eta mires-
men zerbait beti ere agertu dutela ez?**

Hori da «parabisu galdua», Zubero polita eta bukoli-
koa eta ideala, behin izan ez den bat uste dut ikusten du-

tela, eta hori da Zuberoaren mitifikatzea. Gero, beti diot teilatuak bezala bi malda dituela, bat eguzki aldekoa eta bestea itzal herria. Eguzki aldea bakarrik ikusten dute beste euskaldunek, ez dute besterik ikusi nahi, beraz hori erakusten die Zuberoak eta saltzen, jadanik aipatu bezala, «ekhi begia», mazela polit hori.

Eta nola da «itzal begi» hori?

Herri hori da beste eskualdea, iluna eta gogorra. Etxahun Barkoxe, Matalaz, Berterretxen Khantorea eta Jon Mirande: horiek pertsonifikatzen dute. Eskualde ilun eta bortitz hori ere badago Zuberoan.

Ohargari da ere Zuberoan herritaren erdia baino gehiago kanpoan bizi dela, batez ere Parisen. Han beren «klan» itxura argi dute, Parisko zuberota ren kultura bat badaiteke ere, Mirande nolazpait ekarri zukeena. Iduri du hartu-eman berezia dela herrian egon direnen eta Parisera joan direnen artean.

Bai, paristarrak familia guzietan badira, ez da dudarik. Hori munduko lehen Gerla Handiaz geroztik gertatu zen. Gero, berriz, Bigarren Gerlaren ondotik. Orain gazte guti da Parisera joaten, non ez den ikastera edo hola. Baina aitzinetik izan da emigrazio izugarria Argentina eta inguruetara, Uruguayra. Beste eskualdeetarik ere, baina Zuberoatik bereziki, duela mende bat edo gehiago ere. Burrustan joan da hemendik hara jendea. Orain, berriz lokarriak ari dira berpizten.

PASTORALAK

Pastoralak idatzi dituzu andana bat, ukan ote duzu tentazioa, erran duzun bezala, «Zuberoa berezi baten saltzeko» kanpoko euskaldunei, ala azken batean zuzendu nahi zenuen Zuberoako irudia? Mitoekin, egiaren eta asmatuaren artean bada joko minbera!

Ez ditut horretarako idazten pastoralak. Idazten dut maite dudan pertsona batez edo maite dudan multzo batez. Horien ezagutarazteko.

Zure burua ongi sentitzen duzu mundu horretan? Zeren eta batzuek argiki baitiote pastoralak «arkaismo» bat dela, Zuberoako nortasun bat azaltzen badu ere: uste duzu forma hori «gaurkoa» dela hala ere?

Gauza batzuk erraten ahal dira eta besteak ez. Nik uste pastoralak, oroz gainera, epopeia eta tragedia dela. Epopeiarentzat ongi da, «Chanson de Geste» bezala, Errolanen Khantorea bezalako zerbaiten egiteko ongi da. Beste batzuentzat hobe da teatro klasiko bat, eman dezagun teatro arrunta, prosaikoak, hobe baita gauza «prosaikoen» erakusteko. Eta gero, bien artean badago hor Berzaitzek asmatzen hasi duen «antzerki berri» bat, kantuarekin, beste zerbait da. Hiru forma horiek badira gaur Zuberoan. Egia erran «antzerki prosaikoak» Isabela Barretzek hasi du sortzen aurretik. Muskildiko neska gazte horrek bere lehenbiziko obra taularatu du, *Herria ohoretan*, eta arrakasta handia izan du. Hor da bestalde Maskarada. Gero, galdu direnak, berpiztu daitezkeenak, xaribari, asto lasterrak eta horiek.

Batzuentzat, pixka bat erridikuluak bezala dira pastoralak, halako «integrisimo» izpiritu zerbaitekin baitezpada zaindu nahi direnak, berritzaileen aurkako gudu bat etengabe eramaten dutenak.

Formak ez dira asko aldatzen. Gero, pastoral bakoitza berezia da zeren historia berezia kontatzen baitu. Hori da behin ere aherentzi behar ez dena: pastoralak historia bat kontatzen du. Hara, eta historia horretan ez bada sartzen, publikoa, bistan da, hiruzpalau orduz aspertuko da. Batzuk aspertzen dira ez baitira historian sartzen. Gauzen aldatzeko, errejent bakoitzak pixka bat berritzen ditu, aldaketa txikiak badira beti, taulen gainean kurritzeko, adibidez, itzuli guzia egin ordez zeharka jalgitzea eta holakoak asmatzen dituzte.

Luzarako eta Zuberoari arras egokitua iduritzen zaizu pastoralak?

Iraupenak berak hori frogatzen du, uste dut. Hori da frogarik hoberena, irauten duela eta arrakasta baduela. Zergatik gehiegi aldatu behar litzateke? Gero ikusiko da

a rakastarik ez baldin badu gehiago edo. Mementoko ez da gehiegi aldatu beharrik ikusten.

Ez zara ote pixka bat beldur, hizkuntza desagertzen doalarik, forma baizik ez dela zutik egoki?

Nik horren beldurra dut: hizkuntzaren galtzearena. Pastoralak iraunen du ikusliarrak badireno eta, gauza itsusi bat erranen dut!, dirua ekartzen dueno.

Elementu hori badela onartu behar, beraz?

Bistan da! Asko gostatzen da gaur pastoral baten muntatzea, eta beraz diru ederra sarrarazi behar da eta ez da gauza segurua, zeren kanpoan egiten baita eta eguraldia ez bada ona, adio jendea eta adio dirua! Orduan, pentsatzen da beti aski sarrarazteari.

IDAZLE LANAK

Hori ekartzen gaitu zure idazlanetara. Betiko galdea da nola norbait idazle bilakatzen den. Zu ezagutzearekin badirudi lan dorpeen hasi zinela, ekonomiaz ala politikaz idazten, artikuluko polemikoak lerrotatuz *Herrria-n*, *Enbata-n*. Sendi da «azkenean» zuretzat atsegina gozen poesia eta literatura mundura jauzi egin zenuela.

Hala da bai: hogeitau urtez idazle «militantea» izan naiz eta gero politikaz aspertu. Beti ere zango bat barnean atxikitzen dut, idazkietan bederen, baina herritar eta hiritar «arrunt» bezala. Azkenean sartu naiz literaturan eta hori biziki maite dut. Joera hori nuen, Bigarren Mailako ikasketetan «literarioa» nintzen. Karrera tekniko bat hartu nuen, ogia irabazteagatik eta hogeitau urte politikan pasatu ondoren literaturan sartu naiz, baina ez da ustekabea izan: hori bainuen maite.

Hala ere *Makila Gorria* bezalako poesi bilduman ikusten da «Jean Louis militantea» argiki!

Bai, militantea agertzen da, baina olerki batzuk ere badaude. Hor izan zen ene pasaiaren hastapena, «Itsaso Gorrian» pasatzea hor, makila gorria eskuan! Beraz, politikatik, eta hori ukatu gabe, beste zerbaitetara, beste zerbaiten bila.

Badirudi Euskal Herrian literaturak eragin guti duela, literatura idatziari lotu gara baina «ez balitz gurea» bezala. Entzuten da euskaldunok zaletasun arras guti dugula irakurtzeko, idazten bada ere.

Hori ere erran zahar bat da: euskaldunek asko idazten dugula eta guti irakurtzen! Baina badira irakurtzen dutenak ere. Uste dut euskaldunak, literaturan, edozein populu bezain gustura gaudela, baina euskara nola baztertua zen ikusten dugu, eta hemen bereziki frantsesaren inperialismo izugamia. Horretarik pixka bat jalgi gara hala ere eta idazle asko bagara, Iparraldean ere gaur. Nik berrogei bat izen, liburuak idatzi zituztenak aurkitu nituen. Gero kazetariak hartuz, hirurogei bat kontatu zituen Xarritonek. Idazleak bagara, irakurleak baditugunez ote, agian bai. Pastoralean bederen entzuleak badituzu, ikus-entzuleak eta antzerkian orokorki. Libreta izanez gero, badituzu irakurleak ere. Beste liburuentzat ez dakit. Ez da uste izan behar besteak erazki ari direnik: Frantzian ere oso guti dira beren lumatik bizi diren idazleak eta bereziki literaturaz idazten dutenak. Frantses poeta bat zorionsu omen da bostehun liburu saltzen dituenen! Pentsa, hiru rogei milioi biztanle dituen erresuma batean. Ez gara bakarrak nekez ari garenak.

Literatura aipatzen delarik, bereziki herri eta kultura ukatu baten kasuan, eginbide edo funts batzuk ikusten ahal zaizkio idazleari, hizkuntzaren lantzea eta beste. Nolako funtsa edo eginbidea ikusten diozu idazleari?

Ondorioak horiek izan daitezke, baina lehenbizi idatzi behar da idazteko tirria dugulako. Nik «bizioa» beti izan dut idazteko. Publikatzea edo ez, beste gauza bat da. Ez dakit zein frantses idazlek erraten zuen «idaztea idazlearentzat terapia bat dela». Holako zerbait bada, orain tripan edo nonbait barnean ukan behar da, bestela ez bagaitu guhaur berotzen idazteak, nola interesatuko ditugu besteak? Lehenbizi, hori, idazteko pasio hori ukan, eta gero ondorioak ateratzen dira eta atera daitezela hizkuntzaren hobetzea eta. Iturria lehenik behar da eta gero ura eramaten da behar den lekuetara edo saiitzen bederen. Lehenik, iturri izan, tirria edo irrikarekin.

EUSKARAREN GEROA

Euskaltzain zara, halako begiratoki batean ikusteko nolako indarrak ematen diren euskarari buruz. Inpresioa ote duzu ikaragarritzko lana eraman dela azken berrogeita hamar urteetan euskararen alde, populu ttiki bat gaelarik?

Izugarrizko lana da eta balio du zeren izpiritua pizten eta zorrozten du. Ez gara bakarrak. Israel, egun hauetan ikusten badugu ere zer egiten duen, bestalde miresten dugu, nola bere hizkuntza berpiztu duen! Ez dut uste bakarra den: nazio ttipi guziek dute eginbide izugarri hori. Katalanak ere hortxetan ditugu eta pixka bat ber egoeran, ez uste izan aise ari direnik haiek ere. Lan handia egin dute.

Nolako esperantza duzu euskararen baitan geroari buruz? Aipatzen da Internetekin euskalduntzea munduan lagunduko dela...

Dena posible dela! Euskararen galtzea baina ere euskararen salbatzea eta suspertzea ere bai. Gauza bat miresten dut hala ere: Hego Euskal Herriko autonomiaren aurka izugarritzko gauzak erraten dira, iparraldekoek bederen ez genuke gaizkirik erran behar, zeren guk ez dugu haiek duten erdiaren erdia ere! Nik miresten dut Ebro bazterreraino, mendebaldeko Euskadi horretan euskara ikasten dutela. Nafarroan ere batzuek, baina Gobernuaren kontra: ez da han ematen Araban ikusten den ber euskalduntze hori. Pribatuki egiten da, baina Iruñeatik at Gobernuak tratatzen du. Hala ere mirakulu batzuk gertatzen dira: «Nafarroa Oinez» iragan da udazkenean Lodosan, Ebro bazterrean. Hango auzapezak eta zinegotziak UPNkoak dira! Harrigami bada ere, haiek euskara laguntzen! Lodosan suhiltzaileen etxean handi-handia idatzita dago «Suhiltzaileak»! Ezin sinetsizko gauzak gertatzen dira, bai kontra, hori badakigu maleruski, baina alde ere.

u
«Nik miresten
dut Ebro
bazterreraino,
mendebaldeko
Euskadin
euskara
ikasten dutela»
u

Azken urte hauetan, lehenago ere, han edo hemen deklaratu da «politikatik aparte egon behar daitekeela

euskara», hori dela euskararen salbabide bakarra. Baina aitortu behar da mugimendu abertzaleak duela biziara euskara. Posible al da euskara politikatik bazterzea?

Nik, idealean, nahi nuke euskara denena izan dadin, hala behar luke. Adibidez, Max Brisson bat (Biarritzeko zinegotzia, Akitaniako eta Departamenduko Kontseilaria, RPRtik hurbilekoa) entzuten dudalarik «gurea egin dugula euskara», iduriz eta besteei kendu dugula!, ez, guk lurretik bildu dugu euskara! Memento batez, euskaltzale guziak ginen abertzale, zaharrak bai baziren, baina gure belaunaldietan, denak ginen abertzale, eta abertzaleak baizik ez ginen arduratzen euskaraz. Gero, jin dira belaunaldi berriak, ez dakit denak abertzale diren, haurrak ezartzen dituzte ikastolan, hobe. Gauza zabaldu da eta gehiago zabaltzen balitz, hobe. Brisson ere euskaltzale bilakatzen dela, ederki, baina erran nezake Damaskoko bidean erori dela, ez aski erori oraino!, zeren gauza batzuk erran ditu, nola «ez dela euskara sobera fagoratu behar». Gure jendarteko elementuetan ez badugu gora ezartzen, ez da aterako! Bestalde, guk, amaren eta aitaren hizkuntza dugu euskara, hura ez badugu besteak baino gorago ezartzen ez dakit nora ari garen. Ama bat dugu, ez besteak baino ederragoa, baina gurea da eta bakarra, eta puntu! Ez dugu amaren hautatzerik. Badugu eta atxik dezagun!

ZUBERERA ETA BATUA

Ürrüstoitik, Zuberoako hizkuntzaren bihotzean, ez ginateke egon euskara batua aipatu gabe. Berrogei urte hauetan urratsak egin dira, baina beti entzuten da batzuen beldurra «euskalkiak galduko dira batu honekin» edo «ezin dela konprenitu»... Azken denboretan iduri du bizitasun berria duela eztabaidak, Ipar eta Hegoaldearen arteko kataska ere nahasten zaiola. Hitz baketzailerekin ikusten dukezu arazoa?

Ez, ez, debate hori beranduegi heldu da, euskaltzaleen artean gaingitua da. Euskaltzaleak ez zirenekin bagenuen debatea duela hogei eta zenbait urte. Zuberera gibel ari da, baina frantsesak du hiltzen, ez batuak! Hori da egia. Zubere-

rak bere lekua badu, Zuberoako Irratian bistan da, ikastolan hori dute ikasten, kontrarioa erran bada ere «espainola ikasten zutela Zuberoako ikastoletan!», gezurra da, nik badakit alaba bat han baitut irakasle. Nik batzuetan zubereraz idazten dut, pastoralak hala egiten ditut, gero, Euskal Herri guziko euskaldunentzat idazten dudalarik, batuan idazten dut eta Iparraldera mugatzen delarik ene mezu apala, nafar-lapurteraz idazten dut. Hiruak erabiltzen ditut, norentzat idazten dudana. Hori simple da. Gero ikastolako haurrak Bigarren Mailara joaten direlarik, han batuan ikasten dute. Beraz, biak badakizkitez, zuberera eta batua. Non da gaizkia? Gero, zein heineraino Iparraldeko euskarak sartu behar duen batuan: Mitxelenaren ikaslea naiz eta honentzat batuak hamarretatik zortzi bederen izan behar zuen gipuzkera eta lapurteraren arteko ezkontza bat, gero elementu batzuk bizkaieratik eta zubereratik. Praktikan hori da Euskaltzaindiak moldatzen duen batua. Gero batu bezala saltzen den hori ez da beti Euskaltzaindian nahi genukeena. Batzuek gipuzkera pixka bat zabaltzen dute, plus H, batuaren izenean: hori «gipuzkera osatua» da, esku-bidea badago, baina ez da erran behar hori dela batua.

u
«Zuberera
gibel ari da,
baina
frantsesak du
hiltzen, ez
batuak!»

u

Prensa eta komunikabideen erantzukizun handia bada ere, euskara «berehalako» bat sartzan ari dela, a risku handiak badira?

Beti prentsan hizkuntza hertsia erabiltzen da. Aski da ikustea Frantziako telebistan ere, izugarri hizkuntza simplea erabiltzen dute, baina beharrik kazeten ondoan badi-rela liburuak, olerkia, antzerkia, kantuak eta hori guziaz. Ez da gelditu behar telebistan, nahiz Euskal Telebistan euskara ona erabiltzen duten. Hor beti hizkuntza simplea behar da. Euskal kazetetan ere nahiko hizkuntza simplea erabiltzen dute eta hala behar da, berehala ulertzeko gisan. Astekarietan eta ñabardura gehiago hartzen du euskarak.

Kontseiluen ematea onartzen baldin baduzu, idazleek balukete eginbide bat euskararen ongi lantzeko eta kritikak badira batzuek ez dutela indar handirik egiten

forma landuen erabiltzeko. Berehalako ulermenaren bilatzea arrisku bat da literaturan ziuraski?

Idaztean uste dut biziki landu behar dela. Ahal bezala ari naiz eta ari gara: hitzak atera behar dituzu hainbat laster, agudo, fite, entzulea ez da beha egonen, idaztean aldiz behar den denbora hartzen duzu, zuzentzen duzu. Ahal bezain ongi idatzi behar da.

Gaur egun tresnak badira idazle batentzat ongi idazteko, hiztegitintzan, literatura zabala irakurgarria bada, denborak aldatu dira: lehen baino errazago da?

Hiztegiak badira burrustan! Elhuyarrenak, 3000 eta beste batzuk, Euskaltzaindiko Hiztegi batua ere atera da, bat laburra, zenbait mila hitzekin eta orain horren doblatzen ari gara. Gero, beste idazleak irakurri behar dira, zaharrak, baina oraingoak ere. Uste dut euskara moldatu nahi duenak, euskara natural bat nahi duenak *Herria* aste-karia irakurri behar duela. Hegoaldean irakurtzen dute, euskaltzainek ere estimu handia diote, euskara natural bat irakurtzen da, ez batua, baina batutik ez hain urrun ere. Dirassar batek Hazparneko euskara erabiltzen du argi eta garbi, ura iturritik bezala heldu zaio: euskaraz ongi dakien edozeinek irakur dezake haren euskara eta horrek ere zerbait ekar diezaioke edozein idazleri.

Orain, euskaldunak, ez gara soilik elebidunak, baina hizkuntz askodunak, hiru badakizkigu gehienek. Horrek ez al du azken batean euskara kanbiatuko zeren eta itzulpenaren arazoa heldu baita: kanpoko euskaratzen da, euskarazkoa erdarara itzultzen. Kultur aniztasun batean murgiltzen ari gara, gure kultura ez ote du nahasiko, konplexuago bilakatuko?

Beharbada bai, baina aberasten ere ahal du. Gero, beti idazleak bere nortasuna eta estiloa atxiki behar du, euskaraz ere eta ez beste hizkuntza baten kalkoa. Ongi itzultzea biziki neke da ber denboran euskal plegua atxikiz. Lan nekeza. Gure erakuntzan bederen behar dugu gure estiloa bilatu, horrek lana eskatzen du. Ez pentsa zaharrek iturritik bezala idazten zutela! Adibidez, Etxahun Barkoxekoaren

idazki batzuk gelditu dira familian eta izugarritan zuzentzen zituen bere idazkiak. Bertsolari bezala pasatzen da, ez da frogarik batere mihiz ari zenik: idazlea bai bazen eta biziki zorrotza eta biziki lantzen zituen bere idazkiak, behin ere ez baitzuen silaba bat ez gehiegi ez eskas, bere fraseak erortzen ziren zorrotz. Lanarekin, ordukotz!

MILITANTISMOAZ

Jean Louis Davant, zutaz pentsatzen delarik militante hitza dator: euskararen militante, militante aberzale, girstino militantea. Abertzaletasunak zure bizia kanbiatu duela, beste askori bezala, erran daiteke?

Hala da, bai, ate batzuk hetsi eta beste batzuk ideki zizkidan.

«Militantismoa» egungo egunean, doi bat gaitzetsia da, omen eta izpiritua hertsitzen duela, lazakeria balio daitekeela, baina gure herrian, beren gogoari jarraikiak aski ikusten dira oraindik jo eta ke.

Hala da, izpiritua gisa batez hertsitzen eta hertsatzen duela, zeren, nahi ala ez, gure kasuan, militantea soldadu bat bezala da. Horrek nahi eta ez alde batetik indarra ematen dizu, bestetik mugatzen zaitu, diziplina bat behar duzu onartu edo besteek emana edo zeronek zure bunari emana, eta badakizu zuk ere gauza gogorra dela estatu gabeko nazio batean delarik. Nortasunarentzat bide bat aurkitu behar da: estatuaren tokia bete lezakeen zerbait bilatzen dugu. Hori, oso nekea da.

Kristau bezala klasatzen zara ere: militantismoa hor gauza berdina da?

Kristau ez ziren batzuekin ere militatu dut. Helburuetan ez zen diferentziarik. Gero, maneretan beharbada. Kristauak zer diferentzia ukan lezake? Beharbada ez hain denborari begira izatea, denbora luzearen zentzua. Nik behintzat hori badut: gauzak ez direla sobera presaka egin behar. Baina hori bakoitzaren jiteak ere egiten du, ez bakarrik fedea izateak edo ez. Kristau batek normalki denbora luzearen zentzua badu bere kulturean, iduri zait.

KRISTAU EUSKAL HERRIAN

Euskal Herriko kristautasuna nola ikusten duzu? Lehen begirada batean herri kristaua gara, kristautasunaren balioak nonbait ageri daitezkeela gure herriko elkartasun balioetan erraten da. Zure ustez kristautasunaren efektua da ala gure sozietatearen lehengo moldatze-ko bideen jarraipena?

Eliza katolikoak zinez markatu du Euskal Herria. Guk badugu, gure haurrek gure balioak dituzte fedea ez badute atxiki ere eta, nahi eta ez, eragin horrek irauten du, jendeak elizan ibiltzea utzi ondoan ere. Ez dakit noiz arte iraunen duen, baina eragin hori badago gaurko Euskal Herrian. Nik gauza bat deitoratzen dut: protestantismoa galdu dela. Biak lehian izan balira, emankorrago izanen zen gure gizartea. Hori literaturan frogatu da. Etxepare hasi zen, baina hura

u
«Nik gauza bat
deitoratzen dut:
protestantismoa
galdu dela»

boz bakarti bezala agertu zen. Gero, protestanteak hasi ziren, Testamentu Berria euskaratu zuten eta orduan katolikoak sartu ziren lehian, Axular eta besteak. Biak bazireno zinez emankor izan zen euskal literatura. Protestantismoa galdu ondoan ahuldu zen euskal literatura. Erljio mailan ere on izanen zen bien arteko lehia. Katolikoei ere on handia eginen zigula, zeren katolikoak sobera ohituak gara hierarkia bati jarraikitzen: elizara joan eta ez da bururik hausten, apezak dena egiten du, aldiz protestanteek Biblia irakurtzen dute, gu katolikoak alferrak gara, Biblia ez dugu irakurtzen! Indar handia izan da alde batetik apezak asko zirelarik, baina ez dakigu ia apezik gabe funtzionatzen. Apezik ez den lekuan, fededun baldin bagara, gai behar genuke izan gure artean biltzeko eta otoi-tzak egiteko, Bibliaren irakurtzeko eta, holako gauzak ez dira gertatzen Euskal Herrian, Iparraldean bederen. Hori zinez deitoratzen dut, katolikoan alferkeria hori apezek luzaz hazi dutena, eta orain hor gaude kasik apezik gabe eta ez gara horretarako gehiago mugitzen. Ofizioetara ere ez gara joaten fededunak: Ürrüstoiko elizan, batean bospasei, gehiago garelarik dozena bat... Gero, arratsalde honetan bazen ehorzketa bat eta elizan ez zen aski lekurik! Fededun

baldin bagara logikoak izan behar dugu gure federekin eta ez ditugu utzi behar gure herrietako elizak hiltzera. Fededunek etorri behar lukete, gure ofizioak alaiagoak lirateke.

**Fededunak preseski Euskal Herrian azken urte haue-
tan aski isilak dira salbu elizako buruzagiak. Zuk zure
fedea ez duzu sekula ezkutatu, euskal militante giristino
bezala beti agertu zara: nolako erranhia ikus zenioke
gaur fedeari Euskal Herrian?**

Lehenik pertsona bezala, eni, fedeak indar handia ematen dit bizitzan, nekezien jasateko eta esperantza handi bat. Pena nuke fedea gal baneza, galtzen ahal dut, ni bezain gai direnak edozertarako badira fedea galdu dutenak. Adiskide batzuek diote «fedea galdu dutela alferkeriaz, laza-keriaz», elizara ez ziren hainbat joaten eta azkenean fedea galdu. Hori damu da. Norbaitek ez badu fedea, ez da hortaz jujamendurik egin behar, baina baduenak atxiki behar luke, pertsona bezala indar ematen baitio. Gero, orokorki, fededunek baditugu gauza batzuk errateko Euskal Herriaren alde eta ez dira aski erraten orokorki, Iparraldean bederen Eliza isilik dago euskal arazoaz eta bakea predikatzen da han munduko beste puntarako, baina hemengo gertakariak ez dira aipatzen. Eliza mutu dago, elizan ez soilik hierarkia, baina kristau bezala. Gero, mugimenduetan, laikoki gauza batzuk erraten ditugu, beharrik, baina kristautasunaren boza ez da entzuten, bereziki Iparraldean, Euskal Herriak bizi duen egoera latzaz. Ez dakit eliza ofizialarentzat Euskal Herriak baden ere, hori ez da klar hemen bederen.

Erraten da Euskal Herriak sortu duen erlijioa Loiolako Inakirekin edo jansenismoaren bidez izan dela eliza militante bortitza, errespeturik gabekoa, gogorra eta egun arte horrek eraginak izan dituela bere Jainko bortitz maitasunik gabekoarekin. Eliza mota horrek oraindik markatzen gaitu hemen?

Beharbada bai, baina nik ez dut sentitu eliza hori. Mauleko Kolegioan apezak genituen irakasle, ez ziren jansenistak, estoizianoak ziren. Estoizismoak, hori ez da aski erraten, giristinotasunaren hastapenetan eragin handia

izan du. Giristinoen morala, parte handi bat, estoizianoa da. Hori da bertutea, bertute azkarra, birilitate handia, hori zuten apezek Maulen. Bere burua behar zen ez zapatu, baina azkartu eta gauzei buru eman kikildu gabe. Ez zen erlijio ilun bat, optimistak ziren, baina nortasun gogor batekin.

Ikusiz Belokeko frailetxean egin indarrak testu itzultzen eta ere mugaz bi aldeetako batzordeek Liturgiaren batasuna egin zutena aspaldi, zer gelditzen da?

Salmoak eta abar, baina hor ere pixka bat Renan bategen erraten zuena, «le parfum d'un vase vide», hustu den ontzi baten lurrina. Zeren eta Beloke ez da lehengo Beloke, euskaldunak ez dira buru, hor ere frantzimantek dute gaintasuna hartu. Orduan, zer du Belokek errateko euskaldunei? Ez dakit: galdatu behar litzateke horko euskaldunei. Iparraldeko Elizak euskal kulturaren eragin bat nahi luke atxiki, baina beste nortasun bat erakutsi behar du, bestela, akabo euskal kulturaren eragin baten izateari. Agur erran behar diogu, ez badu euskal nortasun gehiago agertzen, euskarari leku gehiago eman ez elizan, murrizteko orde, eta euskal arazoan ere zerbaiten errateko. Hierarkiak ez badu egiten, guk, kristauek, egin beharko dugu, baina kristau bezala ere, ez soilik mugimendu laikoetan.

FAMILIAREN INDARRA

Familia bat hazi duzu ere, bi alaba, batasunean egon da: familia sentitzen ote duzu oraindik euskal gizartearen oinami, ikusten delarik gero eta gutiago direla, haur biziki gutirekin gainera, eta kezkatzen zaitu horrek guziak?

Familiak indar asko galdu du eta bizi pribatuak ere, bizi publikoak toki gero eta handiagoa hartu du: gure dirutik kasik erdia kudeatzen dute botere publikoek, gobernuak, eskualdeak, departamenduak, herriek eta segurantza sozialek. Gero sartzen dira gure etxeetan, irrati, telebistei esker, haurrak bi urteetan haurtzaindegian, hiruetan ama eskolan. Beraz familiaren indarra biziki murriztu da. Baina familia indartsu gelditzen da maitasun leku bezala, bereziki haurtzaindegian. Haurrak biziki maitatuak dira orain, guti

baitira ere eta biziki atxikiak egoten dira etxeari, aitamei, hori sendi da azkar. Bihotzaren tokia, bederen.

Maitasuna diozula: Euskal Herrian ez al du honek toki txikiegia?

Maitasuna, gizon emazteen artekoa, haurrekilakoa, hori zabala da, beharrik, haurrak maite dira Euskal Herrian, gutxiegi dira ene gustuko eta gazteek haur zenbait egin behar lukete.

Ez al zaitu kezkatzen European haur gutxienik sortzen den tokia Euskal Herria izatea, gerora buruz arrisku handia da ez?

Zinez kezkatzen nau horrek: erran nahi du esperantzarik ez dugula! Hori gauza zinez beltza da, zeren mundua zerk aurrera eramaten du? Esperantzak. Hor bilatu behar litzateke nondik heldu den esperantza eza. Hor ere erlijioak, fedea, baluke anitz errateko eta nik uste, fedearen bide handiena den, eta fededunena, ez morala aipatzea baina esperantzaren ematea. Kristauek esperantza emaile izan behar genuke oroz gainetik. Gure lehenbiziko eginbidea da eta ez «hau edo hori egizue», lehen baino gutxiago erraten bada ere hori. Fedea ez da moral bat, morala izan daiteke federik gabe, baina fedea esperantza eman behar du gehienik.

u
«Kristauek
esperantza
emaile izan
behar genuke
oroz gainetik»
u

ESPERANTZA

Esperantza, erran nahi duzu geroan sinestea?

Bai, gero bat izanen dela, oraina bezain ona, eta behar bada hobea, eta mundu hau ez dela horrela galduko, ez terrorismoarengatik ez Aznarrengatik ez taliban edo Bushenrengatik, eta ez kutsadura edo Txernobilengatik. Aterabideak aurkituko ditugula zinez nahi baldin badugu. Gure haurrak eta arrahaurrak edo bilobak bizitzen ahalko direla. Egia da horretarako mugitu beharko dela, bestela mundu txarra utziko diegu, baina ez dugu ez zuzenik ez eskubiderik mundu txar baten uzteko.

Zorionaren esperantza ere?

Zoriona da konta den gauza bakarra. Gero, zoriona lagundu behar da, ez da bakarrik etortzen, zorigaitza bai, bera etor daiteke merezi gabe edo horrela, baina zoriona lagundu behar da eta merezi du indar egitea.

Hezkuntza eragile daitekeela, horrek baititu balioak ekartzen, eta ez al da balioen arazoa gehienbat gure bazterretan?

Denetan. Hor ere prediku guti egin behar da eta etsenplu ona eman. Haurrak ez dira zozoak, ikusten dute handiagoek zer egiten duten. Gauza bat egiten badugu eta haiei eskatzen beste baten egitea, hobea, horrek ez du sinegarritasunik. Nahi badugu, bestalde, gure haurrek euskaraz egin dezaten, guk ere euskaraz egin behar dugu. Sail guzietan, etsenplua da hobekien gauzatzen dena.

HEZKUNTZA

E remu publikoa aipatzen zenuen: hezkuntza horretan kokatzen da eta eskolak, lagunek, telebistak hezkuntzaren parte handia egiten dute, etxekoek gero eta gutxiago. Kezkagarri daitekeela hori.

Bai, eta irakaskuntzan gauza bat deitoratzen dut, gizon gutxiegi sartzen dela. Zeren gizonezko eta emakumezkoek egiten dugu mundua eta eskolan ere bietarik behar da. Emazteek badute beren gisako larderia, baina gizonek beste manera batera dugu eta gazteek biak ikusi behar dituzte. Gaurko gizarteak pixka bat aita kanporatzen du. Aitaren figura desagertzen da eskolatik, lehen mailan, bigarrenean ere, hori kezkagarri da. Lehen, aitak toki gehiegi zuen, teoriarik bederen botere osoa bazuen. Orain beste muturrera joan gara gauza askotan, eskolako diziplinaren aldetik ere ikusi dut eta ez da gauza ona. Frantziako irakaskuntzan, bestalde, anbizioa sobera bada, gauza gehiegi irakatsi nahi da, ez dut erraten gai gehiegi dela, baina bakoitzean maila goregi ezartzen dela, sobera galkatu nahi dira ikasleak. Ikusi dut ene bigarren alabak natur zientzietan zuen maila, gehiegizkoa, eta, bururatzean, dena ahan-

tzi du. Ez ote da hobe gauzak sinplekiago irakastea, ideia nagusi batzuk gogoan atxiki ditzaten. Irakasle nintzelarik bederen horrela egiten nuen.

Krisia aipatzen da edonon, mundua ere norabiderik gabe dela, norabide eskas hori ez al zaizu mende berr i honentzat kezkarriena, euskaldunentzat ere ?

Sistemak funtzionatzen du: dirudunek dirua irabazten dute gero eta gehiago, hori ikusten da dirua Burtsan aldatzen dela edozein momentuz, asko irabazten duenak ezartzen du gehiago irabaz dezakeen leku batean. Sistema hori kurritzen ahal deno kurrituko da, buru direnen interesak ongi betetzen direlako. Horrekin nora goaz? Gaurko gizar-tean ikusten dudana da oraingo interesari baizik ez zaiola so egiten, nehoi ez zaio harria botatzen ahal bere interesa bilatzen duelako, baina harria botatzen ahal zaio ez badu sudur punta baino urrutiago ikusten! Gure gizarte guziak epe laburreko interesari begiratzen dio, ez ertainekoari, are gutiago luzekoari, hori behar litzatekeelarik.

MUNDUTAR

Mundializatze mugimendu horretan Euskal Herria murgildua da baina horren aurka beste indar bat handitzen ari da, halako dialektika baten poderioz, eta preseski Euskal Herrian indar asko, mugimendu abertzalea barne, mundializatzearen aurkako borrokan sartuak dira.

Gero, zeri deitzen diogun «mundializazioa» eta «anti-mundializazioa». Mundutar bilakatzea, eni gauza ona zait. Nola egiten den, hori da. Alternatibak behar dira proposatu, bai horretan arrazoi dute eta nahiko ados nago José Bové batekin eta Albert Jacquard irakaslearekin. Badira jende batzuk urrun ikusten dutenak eta horrelakoak behar ditugu, eta nola Euskal Herriaz ere ari ari garen, orokorki, sudur puntari begiratzen diogu, epe laburreko interesari. Horrek astakeriak eginarazten dizkigu maila guzietan. Berezi-ki borroka armatuan, astakeriak egiten dira uste baita erai-kuntza nazionala egunetik biharamunera egiten ahal dela:

ez, hori ez da posible. Eraikuntza hori behar da, baina denbora hartuz, bestela ez da eginen. Pentsaketak ongi egin behar dira eta urraska joan. Ez mirakuluz bezala, «le Grand Soir», Arrats Handia amestuz. Hori ez dugu ikusiko ez sozial mailan, ez nazional mailan. Sozialismoak porrot

egin du, beste zerbait asmatu behar da, ez dena mirakuluz jinen. Halaber Euskal Herriaren batasuna edo askatasuna ez dira arrats batez edo egun batez, halako erreferendum batean eginen. Erreferenduma etorriko da funtsezko gauzak egin ondoan. Eraikuntza nazionala ez da teilatutik hasi behar, oinarrietarik hasi behar da. Hor ez dut bide bakarrarentzat aterabiderik ikusten, hurbilketa behar da eta hor hiru zati ikusten ditugu: mendebaldeko Euskadi, Nafarroa garaia eta Iparraldea. Hiruen artean hurbilke-

u
«Eraikuntza
nazionala behar
da, baina denbora
hartuz, bestela ez
da eginen»

taren bidea baizik ez dut ikusten eta guk, Iparraldean gaudenez, lan egin behar dugu mendebaldeko eta hegoaldekoekin, hots Nafarroa garaiarekin. Elkarri buruz joan behar dugu sail eta maila guzietan.

Globalizatze sistema horrekin batean, mundua merkatu handi bilakatzen ari delarik entzuten dira boz handi batzuk altxatzen zuhurtzia berri batekin, nola Chiapasko buruzagiaren ahoan, lurraren eta naturaren errespetuaren aldarrikatzaile. Hor bila daiteke orduan zuhurtzia beharrezko hori?

Emeki, urraska, ahal bezain agudo, etapak errespetatuz eta beti pentsatuz geroari. Profetikoak izan behar dugu batzuek eta bereziki fededunek, ausartagoak, ez gure propagandaren sartzeko baina zerbitzu egiteko, gure kulturaren dugunaz gero denbora luzearen zentzu hori. Besteentzat pizgami izan behar genuke, esperantza pizle, baina bide berrien urratzaile ere besteekin batera. Umilak izan behar genuke: beharbada guk ez dugu asmatuko denentzat on den gauza. Zoritxarrez horrelakoak gehiegi badira Euskal Herrian, denentzat pentsatzen dutenak, ezin da pentsatu besteentzat, besteekin pentsatu behar da! Gogoetak piztu beraz.

PERTSONA LEHEN

Pertsonari lehentasuna ematen diozu.

Hori da, ez da dudarik, ez da beste biderik, bestela astakeriarik baizik ez da egiten. Ikusi dugu komunismoak nola porrot egin duen: ez dute gaiztakeriaz egin, borondate onez beteak ziren, xede onak zituzten, baina denentzat pentsatu dute. Ez dute jendea bere urratsean utzi: guti batzuek denentzat eta teoriar hori zen hoberena, bai, baina jendeek ez badute nahi, zer egingen da? Ideiarik hoberenak deus ez du balio jendeek ez badute onartzen. Bai, pertsona ezarri behar da denen erditan.

Euskaldunek ere apaltasun zerbaitekin gure tokia hartu behar dugula?

Hori da, eta zer diote beste euskaldunek eta Euskal Herrian bizi direnek? Elkarrekin mintzatuz aurkitu behar dira bideak, ahalaz konbentzitu, bistan da, puntu batzuetan bederen jendea konbentzitu behar dela, ez gure egia inposatu. Eta nola inposa genezake? Horretarako izugarriko bortizkeria behar da. Nik ikusi dut nola libratu den Aljeria eta fruituen altxatzen ari dira oraindik ere! Minoria batek bortxaz egiten duelarik gauza, leher egiten du goiz edo berant. Komunismoak ere Errusian halako gauza handiak egin zituen eta azkenean leher egin du, minoria batek inposatua baitzuen gehiengoari.

Azken batean aipatu dizkiguzun Mauleko apaiz estoiziano horien hitzak lirateke baliagarri, errespetua eta tolerantzia?

Bazuten, bai, zartako batzuk emanarren, pedagogia errazago zuten. Oreka gehixago beharko zitekeen, baina gizon baikorrak ziren eta handitzen ginen arau, errespetua zuten gureganako. Gizon horiek gero kristau demokrata agertu dira. Eliza berri bat jalgi da, Kontzilioaren Eliza, eta nik izan dudan erakaspena erlijioaz, Kontzilioaren aurretik zen. Han gertatu beharrak ziren gauzak han ikasi ditut, bereziki Elizalde apaiz batengandik. Bortitzagoak ere baziren, baina irekidura bazuten. Bazen ere Lacoste bat makietan ofizier izana, Xirunberri buruzagi izango zena, Elizalde ge-

ro buruzagi egon zena Uztaritzeko San Frantses eskolan, Miguras bat poesia maitarazi zidana, eta Piarres Xarriton eta ber izeneko kusi handia, buruzagia. Gizon irekiak ziren.

Ez al da arazoa ere mundu honetan gauza gehiegiri dugula buru egiteko?

Mundua bat egiten ari da. Orduan hiru mila milioi ginen eta orain sei gara. Horrek ere izugarrizko arazoak sortzen ditu, pobreak haur egiten ari burrustan eta guk haurrik ez egiten. Hor ere oreka gehiago beharko da bilatu. Gauza horiek lagundu daitezke. Jendeak hobeki bizi arau haur gutiagor^{ekin} gelditzen dira eta ez da dudarik gure erresuma aberatsek besteak lagundu behar dituztela gehiago. Laguntzen murrizten ari dira, erranez gehiago ematen ari direla.

Eta hau dena gerla bide...

Jende sobera delarik eta miserian, zer dute galtzeko? Eskola gutirekin, gaizki informatuak, orduan ez da harritzeko batzuetan zartatzen baldin badira gauzak. Su pizleak badira: lehen komunistak ziren, orain islamistak edo hinduistak edo ez dakit zer, bai, baina sua ez da lotzen su pizleak izanik ere, egurra ez bada idor. Baina jendea haserre delarik orduan sua pizten da.

GEROAZ GOGOETATU

Azken batean aipatzen duzun geroaren bide horren irekitzeko alderdietarik gain, pertsonen artean, formula berri batzuk edo erakunde berrituekin, zerbait asmatu behar litzatekeela?

Uste dut alderdietarik kanpo, pertsona, talde batzuek, biltzen hasi behar genukeela han, hor, eta beharbada kolokio batzuk edo antolatu epeka, geroari buruz gauzak asmatzeko, zer oztopo baztertu behar liratekeen, zer bide ireki geroari buruz, munduan, mundutarrak garenaz gero, mundua gero eta gehiago bat bilakatuko baita. Hori ez da Burtako eskuetan utzi behar soil-soilik. Europan gaude nahi ala ez, euro batekin, hauteskundeak ere baditugu, buruzagi batzuk hautatzen eta Euskal Herrian ere. Hor, nazio

eraikuntza, bai, baina nola. Alderdiek beti epe laburrera egiten dituzte gauzak: datozen hauteskundeak nola irabazi, hori dute helburua eta horrela da, sistema hori ez dugu ezabatuko. Bestalde behar dira halako Klub batzuk edo, pentsaketak egingo dituztenak eta politikariei ere eginaraziko. Politikariak ez dira baztertu behar gogoeta horietarik, baina ez dute haiek hor agindu behar ene ustez, bestela haiek beti gauza bideratuko dute hauteskudeen irabazteari... Hor behar lirateke edozein ideologiatako biztanleak, kristau, ez kristau, marxista, ez marxista, ezkerreko, eskuinteko, erdiko edo horietarik guzietarik kanpo, ofizio ezberdinetakoak eta zerbait esateko duten guziak. Talde ttikika, beharbada, pentsaketak egiten hasi, hara ideia bat.

PERTSONA BATZUEZ

Norbaiten ideia eta gogoak aipatzean azpimarratu diguzu hezkuntzaren garrantzia, irakasle batzuen, gogorarazten ahal dizkigu batzuk.

Aipatu ditut batzuk: Mauleko Saint François Institutuan irakasle izan nituenak eta apaiz andana bat aipatuko dut, zeren eskola katolikoan egona naiz 12 urteetarik 60 urteetaraino! Lehenik ikasle bezala irakasle izan arte, denbora guztia, salbu Aljeriako garaia.

Lafitte, Salaberr i

Orduan, bi «Baxo» baitziren, bigarrena Uztaritzen prestatu nuen. Hor bi izen handi, bistan da: Piarres Lafitte eta Etienne Salaberri. Biengandik zer hartu nuen? «Euskal Herria Europan», hori zen beren ideia nagusia. Bi ardatz horiek atxiki ditut eta bestalde hazi, Xarritonek ere ideia horiek bazituen, Euskal Herriko kristau-demokrata euskaltzaleen ideak ziren horiek. Euskal Herriarentzat ez nuen baitezpada bultzatzaile beharrik, baina Europaren ideia horietarik ukan nuen eta azkartu.

Jesuitak

Gero, Angersen egin nituen eskolak, goi mailakoak, agronomiako eskolan. Buruzagiak jesuitak ziren. Han ikusi

ditut eta estimatu ez batere beren fama gaiztoaren arabera, baina arras beste eskualde batetik. Fama txarra dute orokorki Frantzian eta Ipar Euskal Herrian. Fama hori ez da zuzena. Frantzian, orokorki, dator Blaise Pascal-ek haien aurka idatzi zituen *Lettres Provinciales* aipatuetarik, eta horiek xurgatu ditugu, bistan da, Bigarren Mailako eskoletan. Ipar Euskal Herria jansenista zen, berriki arte, jesuitak ez baitira behin ere plantatu ahal izan Euskal Herrian. XVII. mendean jarri ziren Baionatik hurbil, Aturriz bestaldean, Santespiko parrokiari ez zena Baionakoa orduan, eta halako matxinada bat egin zuen jendeak haiek haizatzuz. Alta bada, baziren jesuita handiak euskaldunen artean, Iparraldekoen artean, Gazteluzahar apaiz olerkaria, XVII. mendean, Aita Lhande XX. ean eta abar. Dena dela, biziki argi, klar eta leial ezagutu ditut, beren famaren kontra, eta libertatea errespetatzen zutenak. Bakoitzaren nortasuna eta libertatea zinez errespetatzen zuten. Argi izatea aitortzen zaie baina zuzen eta leialak ezagutu ditut.

Larzabal

Euskal Herrian, bistan da, Piarres Larzabal ezagutu dut. Hogeita bost urteetan ezagutza egin nuen eta ordukotz zohitua nintzen, ene ideologiaren jabe eta ideien aldetik ez dut erraten ahal asko ikasi dudala. Baina gauza bat miresten nuen, haren dinamismoa: nola zehar hitara plantatzen zen edonoiz eta, bistan da, haren bihotz ona eta zabaltasuna, nola bere etxea idekitzen zuen nornahiri.

Monzon

Telesforo de Monzon, nolaz ez aipa? Artista handia, poeta zen, antzerkilaria, antzerki «errejenta» erran dezaket, baina idazlea baino gehiago artista zen egiazki. Bestalde, politikari handia zen, beti ikuspegi gora eta zabala zuela, eta fermu. Erran nezake gure de Gaulle zela. Zoritxarrez ez zuen aliatu handirik. Ez zituen berekin Sobiet Batasuna eta Britainia Handia bere inperioarekin ez eta Ipar Ameriketako Estatu Batuak! Makiak bagenituen baina aliaturik ez. Zoritxarrez, oraindik «askapen handiaren» zain gaude. Denen biltzaile zen gisa batez, nahiz memento batean PNVkoek begietan zuten, baina pentsatzen dut, gero,

orain, gazteagoek estimatuko zutela, PNVkoek ere. Uste dut halako batasun batera laguntzen saiatuko zela, eta beharbada orain den hausketa hori, euskal mugimenduaren bi hegalen arteko leize hori, hein batean bederen beteko zuela, saiatuko bederen.

Laberie

Biltzaile izaten ahalko zen ere Mixel Laberie, Kanboko auzapez deputatu senadorea, euskaltzaletasuna, abertzaleatasuna, mugaren bi aldeak bildu baitzituen zerbaitetan...

Laberie euskaltzalea zen eta beti hala egon da. Abertzalea zen eta sentimenduz hala egon dela uste dut. Baina bere ideia ez du gauzatu ahal izan, goizegi zen Iparraldean eta uste dut, berrogei urtez goiti bazuen, eta gu ginen gazteekin sobera aitzinatu zela, guk baino zentzu gehiago beharko zukeen, eta ez zuen ukan. Sobera gibelera gero egin behar ukan zuen. Orduko giroa ikusi behar da, oso txarra zen abertzale ideiarentzat eta orduan ez zen aski zuhurra izan, hori botatzen ahal zaio. Atzera egiteko, hori ere diplomaziarik gabe egin zuen gurekiko. Ederki egiten ahal zena, nekez egin zitekeen, dibortzioak ez dira maiz ongi pasatzen.

Guy Héraud

Estrasburgoko Unibertsitatean irakaslea izan da, «etnien Europaren» teorizatzaile eta aliatu bat abertzaleentzat.

Beti lagun ona eta handia izan da guretzat, gizon argia eta zuzena. Horrek argitu gaitu: bagenituen horrela ideia batzuk, bastan, edo zirriborroan, bereziki federalismoa edo Europari buruz, eta hark idea horiek zehaztu, argitu, zorroztu ditu liburu batzuetan. Bere liburuak punta-punta-koak izan ziren eta gizon hori beti gure aldean egon da, gure auzietan ere. Pauen ere irakasle egon zen.

Jana Idiart

Zure emaztea, Jana Idiart, aspaldiko laguna duzu eta zure bizitzan garrantzi handikoa da.

Ez da dudarik. Duela 44 urte haren maitatzen hasi nintzen, andregai nuen Aljeriara joan nintzelarik. Han

hogeita zazpi hilabete egon nintzen eta beha egon zitzaidan eta ondoko udan ezkondu ginen, duela berrogeita bat urte. Ene biziko laguna da eta ene alaben ama, hori ez da ahazten, eta biloben edo arrahauren amama... Neke da publikoan emazteaz mintzatzea! Biziki lagundu nau beti, memento txarretan eta onetan ere. Ez nuen idatzi dudan guzia idatziko ez bazen atzetik izan, bereziki intendentziaren segurtatzeko eta gero adore emateko ere bai.^o

JEAN LOUIS DAVANTEN ARGITALPENAK

• OLERKI LIBURUAK

- Makila gorria*, 1980, Elkar.
Denboraren aroak, 1982, Bilbo Aurrezki Kutxa (Azkue Saria 1981).
Nahi gabe, 1985, Iruñeko Aurrezki Kutxa (Xalbador Saria).
Itsasoak Iraultzan, 1986, Maiatz.
Ihesi, 1990, Maiatz.

• PASTORALAK

- Abadia Ürrüstoi*, 1990, Zuberoako ikastolek antzeztua.
Eüskaldunak iraultzan, 1993, Gotaine-Irabarneko herritarrek.
Aguirre Presidenta, 1995, Arrokiagako herritarrek.
Xiberoko Makia, 2001, Sohütan emana.
Nafarroako Blanca, ematekoa.

• SAIOAK

- Aberri eta klase burruka euskal mugimenduan*, 1977, Elkar.
Belapeyre-ren «Catechima laburra», edizio kritikoa, 1983, Euskaltzaindia, Euskararen Lekukoak 7.
Zuberoako idazle zenduak (XX. mendekoak), 2002, Elkarlanean.

• ELEBERRIAK

- Iparraren bila*, 1986, Elkar.

• LIBURUXKA BATZUK, EUSKALTZAINDIAREN ARDURAPEAN (SEPARATA)

- Udan irakurriak*, 1981.
Sonetoaz bi argibide, 1990.
Ipar aldeko poeta zenbait, 1989 (Eusko Ikaskuntzarekin).

• ITZULPENAK

- Flammarion etxean haurrentzat «Albums du Père Castor» sailean, lau liburuxka: *Adixkide onak*; *Ahuntza eta pittikak*; *Gatu ttipi galdua*; *Hiru xerri ttipi*.

• HITZALDIAK

- Asko eman ditu, euskaraz eta frantsesez. Gogoratze-koa da Enbata mugimendu politiko abertzalearen sortegu-

nean Itsasun eman zuena 1963.eko apirilaren 15ean, Euskal Herriko ekonomiaz.

Euskaltzaindiaren magalean emanak ditu gehienbat euskaltzain izendatuz geroztik:

Euskaltzaindian sartzeko mintzaldia, Abadia eta Xahoz, 1976.

Aita Lhande-ren biziaz eta obraz, 1977 eta 1984.

Jean Hiriart-Urruty Euskaltzaindiaren sartzerakoan, Euskaltzain berriari erantzuna, 1977.

Halaber Piarres Xarritoni, 1986.

Egiategiz geroztiko euskal idazleak, 1981.

Zubera eta euskara batua, «Euskara euskalkiak» sailean, 1985, Eibar.

Antonio Abadiaren biziaz eta lanez, Euskal Jaien mendeurren batzuetan: Bera (1980), Markina (1983), Durango (1986), Iurreta (1991).

«Bai Euskarari» kanpainaren idekitzeko mintzaldia Bilboko San Mames futbol zelaian, 1978.

Elizondon Baztandarren Biltzarraren karietara, 1978.

JEAN LOUIS DAVANTI ELKARRIZKETA
LUCIEN ETXEZAHARRETA